HRVATSKI
MEMORIJALNO
DOKUMENTACIJSKI CENTAR
DOMOVINSKOG RATA

I BOLNICA JE BILA META
(srpska okupacija Vukovara 1991.)

Studeni 2007.

Sadržaj:

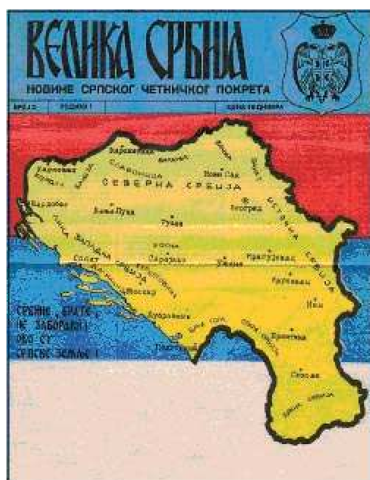
Oni su naša istina

Karlo je tek završio srednju školu, u svom Borovu. Upućivao je majku te jeseni da se pridruži sestri u Zagrebu. Ona je na studiju usavršavala svoju stručnost želeći pomoći gradu kojem je pripadala. Karlo je preko noći postao muškarac, sa svojim vršnjacima i ocem **Josipom** ostao je čuvati roditeljski dom. On je sve što su imali, što su mukotrpnim radom stekli. Neprijateljski rafali pokoslili su ga stotinjak metara dalje na Trpinjskoj cesti – cesti heroja. Malog heroja Karla ili ono što je ostalo od njega umotali su *u deku na kockice* i sahranili na stadionu.
Tko je čuo mukli jauk oca od neprekidnog tutnja granata?
Tko je vidio suze od dima na zgarištima?
Tijelo oca klonulo je na straži na pragu obiteljskoga doma. Sahranjen je u obližnjoj vrtlariji. Otac i sin ekshumirani su s Novog groblja u Vukovaru u lipnju 1998. *Deka na kockice* bila je jedini znak raspoznavanja maloga Karla. Sat koji i danas otkucava vrijeme – njegova oca Josipa.
Marica je 13. lipnja stajala njemo iznad posmrtnih ostataka sina Karla i supruga Josipa na posljednjem ispraćaju. Pokapala je svoju prošlost i svoju budućnost.
Toga dana Vukovarom su išli svatovi. Karlovi vršnjaci jednom su rukom stiskali sirenu, a drugom, tek odloživši pušku, dizali tri prsta. Na čelu kolone vijorila je srpska zastava.
Marica je susrela sadašnjost, 13. lipnja, godine 1998. u Hrvatskom Vukovaru.
Vukovar nas ne boli sve jednako, i ne može i ne mora! Ali tko smije prešutjeti istinu?

Ljerka Ivušić

Uvod (Osamostaljenje Republike Hrvatske)

Rušenje Berlinskoga zida u studenom 1989. simbolično je označilo početak novog razdoblja europske povijesti, u kojem je u većini istočnoeuropskih država jednostranački, komunistički režim, zamijenilo višestranačje i demokracija. Taj proces zahvatio je i većinu republika bivše Jugoslavije, međutim ne i Socijalističku Republiku Srbiju. Njeni građani postali su talac srpskih nacionalista, koji su sredinom 80-tih godina 20. stoljeća opet pokrenuli velikosrpski projekt iz 19. stoljeća, prema kojem je zapadna granica srpske države - tzv. velike Srbije - planirana duboko na hrvatskom teritoriju, na pravcu Virovitica-Pakrac-Karlovac-Ogulin-Karlobag. To je, otprilike, bila granica osmanlijskih osvajanja u Hrvatskoj od 15. do 17. stoljeća.

Zemljovid s granicama "Velike Srbije"

Medijska hajka radi stvaranja uvjeta za provođenje velikosrpskog projekta pokrenuta je objavljivanjem nacrta *Memoranduma* Srpske akademije nauka i umetnosti u beogradskim *Večernjim novostima* 24. i 25. rujna 1986., u kojem se ističe navodna ugroženost srpstva u Jugoslaviji. Srpski nacionalisti zapravo su težili što većoj centralizaciji države. Tražili su dominaciju Srbije u federaciji i potpun utjecaj Beograda na događaje u socijalističkim autonomnim pokrajinama Vojvodini i Kosovu te u socijalističkoj republici Crnoj Gori. Rezultat takve nacionalističke, odnosno velikosrpske politike dijela srbijanskih političara bila je smjena političkoga vodstva u spomenutim konstitutivnim dijelovima SFRJ, krajem 1988. i početkom 1989., a potom i samovoljno mijenjanje *Ustava* tadašnje države, čime je on zapravo i srušen. Postavljanjem prosrpskih predstavnika Crne Gore, Kosova i Vojvodine u osmeročlano Predsjedništvo SFRJ, srbijansko vodstvo osiguralo je uvjete za političku dominaciju nad ostalim jugoslavenskim republikama. Zbog toga je srbijanska politička elita pokušavala zaustaviti demokratske promjene u Jugoslaviji. U skladu s takvom velikosrpskom politikom iz Beograda, već početkom 1990. u SR Hrvatskoj organizirani su mitinzi - tzv. događanja naroda - Srba iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srbije, koji su zaoštrili srpsko-hrvatske političke odnose. Na mitinzima su dominirale slike novoga "svesrpskog" vođe Slobodana Miloševića, zastave Srbije, Jugoslavije i Saveza komunista te velikosrpske i protuhrvatske parole.

Kongres je napustila slovenska, a potom i hrvatska delegacija; njihov odlazak označio je kraj postojanja monolitne, centralizirane partijske organizacije, kakav je bio Savez komunista Jugoslavije, te početak procesa raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

No, ni takva agresivna srbijanska politika nije mogla zaustaviti proces demokratizacije u Sloveniji i Hrvatskoj. U travnju i početkom svibnja 1990., u Hrvatskoj su održani slobodni, višestranački izbori, na kojima je pobijedila Hrvatska Demokratska Zajednica, predvođena dr. Franjom Tuđmanom. Sabor Republike Hrvatske potom je na konstituirajućoj sjednici višestranačkoga sabora 30. svibnja 1990. izabrao dr. Franju Tuđmana za predsjednika Predsjedništva SRH, a 25. srpnja usvojeni su amandmani na *Ustav SRH*, kojima je iz naziva države uklonjen pridjev „socijalistička“, utvrđeni su novi („povijesni“) grb i zastava, te prihvaćeni primjereniji nazivi državnih dužnosti (predsjednik, Vlada RH, ministar itd.).

Kardinal Franjo Kuharić i dr. Franjo Tuđman na konstituirajućoj sjednici višestranačkog Sabora SRH, 30. svibnja 1990. (autor fotografije: Drago Havranek)

Zagreb, Markov trg, 25. srpnja 1990. (autor fotografije: Renato Brandolica)

Istoga dana, na mitingu Srba u Srbu donesena je *Deklaracija o suverenosti i autonomiji Srba u Hrvatskoj*, a potom je najavljeno i održavanje „referenduma o srpskoj autonomiji“, od 19. kolovoza do 2. rujna 1990., koji nije bio utemeljen u republičkim i saveznim propisima. Uoči „referenduma“ srpski ekstremisti su 17. kolovoza 1990. na području Knina, Benkovca i

Obrovca oružjem i balvanima organizirano zapriječili državne prometnice i proglasili “ratno stanje”, a pokušaj hrvatske policije da uspostavi red na tom području spriječila je federalna vojska - Jugoslavenska narodna armija (JNA). Tzv. Balvan revolucija bila je odgovor dijela Srba iz Hrvatske na demokratske procese u Hrvatskoj i može se shvatiti kao početak oružane pobune Srba u Hrvatskoj protiv hrvatske, demokratski izabrane vlasti. Krajnji cilj započete pobune bio je pripajanje dijela teritorija Republike Hrvatske jedinstvenoj srpskoj državi, koja bi obuhvatila veći dio bivše Jugoslavije. Doduše, oružano djelovanje pobunjenih Srba tada je još bilo ograničeno na napade iz zasjeda i na terorističke akcije pojedinih skupina, među kojima su bili i teroristi ubačeni iz Srbije. Posebno žestoki bili su sukobi hrvatske policije sa srpskim teroristima u Pakracu 2. ožujka 1991. i na Plitvicama na Uskrs 31. ožujka, kad je poginula prva žrtva Domovinskog rata – hrvatski policajac Josip Jović, te u Borovu Selu, 2. svibnja 1991. godine.

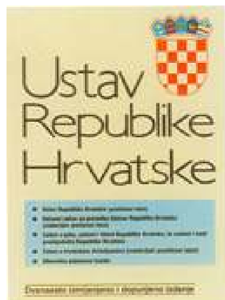

Pakrac, 2. ožujka 1991.

Plitvice, 31. ožujka 1991.

Zbog takvog neprihvatljivog stanja u državi i nametanja politike srbijanskog vodstva, koje se očitovalo u samovoljnim i protuustavnim odlukama predsjedništva i skupštine SR Srbije, odnosno zbog pokušaja centralizacije i jačanja političkog i gospodarskog položaja Srbije na račun ostalih republika u federaciji, hrvatsko i slovensko vodstvo predložilo je preustroj SFR Jugoslavije u konfederalnu državu. Međutim, srpsko vodstvo odbilo je razgovarati o tome, pa su Hrvatska i Slovenija krenule u proces osamostaljenja.

Nakon što je 22. prosinca 1990. proglasio novi - „Božićni“ – *Ustav Republike Hrvatske*, Hrvatski sabor je 25. lipnja 1991., na temelju rezultata referenduma održanog 19. svibnja 1991., usvojio *Deklaraciju o uspostavi suverene i samostalne Republike Hrvatske*, kao i *Povelju o pravima Srba i drugih nacionalnosti u RH.*

Sabor Republike Hrvatske, 25. lipnja 1991. (autor fotografije: Stanko Szabo)

Stupanje *Deklaracije* na snagu odgođeno je na tri mjeseca, kako bi se pregovori o mirnom rješenju jugoslavenske krize mogli nastaviti. No, upravo tada, terorističke akcije srpskih ekstremista u Hrvatskoj prerasle su u otvorenu i nemilosrdnu agresiju JNA i srpskih paravojnih formacija na Republiku Hrvatsku.

Izjava za javnost saveznoga sekretara za narodnu obranu SFRJ ("ministra obrane"), generala Veljka Kadijevića 21. rujna 1991. da će JNA poduzeti odlučujuće akcije radi „sprečavanja građanskog rata“ pokazala je da vodstvo Oružanih snaga SFRJ, suprotno Ustavu SFRJ, ne priznaje predsjednika Predsjedništva SFRJ, niti vlast u Republici Hrvatskoj, i praktično je značila objavu rata Hrvatskoj. Ignorirajući mirovne pregovore, odnosno pokušaje Hrvatske vlade i međunarodne zajednice da krizu riješe mirnim putem, JNA i srpske paravojne postrojbe krenule su početkom listopada 1991. u opći napad na svim bojištima u Hrvatskoj, s ciljem da za 20 dana slome obranu Republike Hrvatske. O silovitosti napada, podržanoga zrakoplovstvom JNA kojim je zapovijedao general Zvonko Jurjević, govori i procjena pojedinih stranih vojnih analitičara da hrvatski branitelji neće uspjeti izdržati *više od dva tjedna*. U svojoj knjizi *Moje viđenje raspada* (Beograd, 1993., str. 135) general Kadijević iznosi plan napada JNA na Hrvatsku u jesen 1991.:

- *Potpuno blokirati Hrvatsku iz zraka i s mora;*
- *Smjerove napada glavnih snaga JNA što izravnije vezivati uz oslobađanje srpskih krajeva u Hrvatskoj i garnizona JNA u dubini hrvatskoga teritorija. U tom cilju ispresijecati Hrvatsku na pravcima: Gradiška – Virovitica, Bihać – Karlovac – Zagreb, Knin – Zadar, Mostar – Split. Najjačom grupacijom oklopno-mehaniziranih snaga osloboditi istočnu Slavoniju, a zatim brzo nastaviti djelovanje na zapad, spojiti se sa snagama u zapadnoj Slavoniji i produžiti prema Zagrebu i Varaždinu, odnosno granici Slovenije. Istodobno jakim snagama iz rejona Herceg Novi – Trebinje blokirati Dubrovnik s kopna i izbiti u dolinu Neretve te na taj način zajednički djelovati sa snagama koje nastupaju u smjeru Mostar – Split;*

- *Nakon dostizanja određenih objekata, osigurati i držati granicu Srpske Krajine u Hrvatskoj, izvući preostale dijelove JNA iz Slovenije i nakon toga povući JNA iz Hrvatske;*
- *Za mobilizaciju, pripremu mobiliziranih ili domobiliziranih jedinica kao i njihovo dovođenje na planirane pravce uporabe potrebno je 10-15 dana, zavisno od stupnja 'borbene gotovosti' jedinice i njene udaljenosti od pravca uporabe.*

Napad zrakoplova JNA 7. listopada na Banske dvore u središtu Zagreba, glavnoga grada Hrvatske, pokazuje da agresor nije birao sredstva za ostvarenje svoga cilja. Raketirajući sjedište Vlade Republike Hrvatske, jugoslavensko, odnosno prosrpsko vodstvo JNA namjeravalo je ubiti predsjednika Republike Hrvatske Franju Tuđmana, predsjednika Predsjedništva SFRJ Stjepana Mesića i predsjednika Saveznog izvršnog vijeća SFRJ Antu Markovića, koji su u Banskim dvorima upravo tada imali sastanak. Jednako tako, pokušaj takvog atentata svjedoči da velikosrpski stratezi nisu ni pomišljali na mirno rješenje jugoslavenske krize.

Banski dvori u Zagrebu, sjedište Vlade RH, nakon napada zrakoplova JNA, 7. listopada 1991.

Pod dojmom toga događaja te slika razaranja i vijesti o brojnim žrtvama koje su pristizale iz ostalih napadnutih hrvatskih gradova i naselja, u okolnostima silovite agresije JNA na Republiku Hrvatsku, Sabor Republike Hrvatske sljedećeg je dana, 8. listopada 1991., proglasio neovisnost Republike Hrvatske. Naime, ustvrdivši da je istekla tromjesečna odgoda Ustavne odluke od 25. lipnja 1991., saborski zastupnici donijeli su *Odluku o odcjepljenju Republike Hrvatske od SFRJ i njezinu osamostaljenju. Republika Hrvatska raskinula je sve državno-pravne veze na temelju kojih je zajedno s ostalim republikama i pokrajinama tvorila dotadašnju SFRJ.* Zbog opasnosti od napada zrakoplova JNA, zasjedanje toga Sabora održano je u podrumu zgrade INE u Šubićevoj ulici u Zagrebu.

Zasjedanje Sabora RH. 8. listopada 1991. (autor fotografije: Josip Božićević)

Između ostaloga, u *Zaključcima* koje je Sabor Republike Hrvatske donio toga dana na zajedničkoj sjednici svih vijeća, posebno je naglašeno:

1. Na Republiku Hrvatsku izvršena je oružana agresija od strane Republike Srbije i takozvane JNA. Republika Hrvatska prisiljena je braniti se od agresije svim raspoloživim sredstvima.
2. Tzv. JNA se proglašava agresorskom i okupatorskom vojskom i mora bez odlaganja napustiti teritorij Republike Hrvatske koji je privremeno zaposjela.
3. Sabor Republike Hrvatske zahtijeva od bivše JNA da hrvatskim državljanima, koji se nalaze na odsluženju vojnog roka, bez odgađanja omogući napuštanje armije i slobodan odlazak svojim kućama.
4. Pozivaju se republike Bosna i Hercegovina i Crna Gora da ne dopuste korištenje svoga državnog teritorija za vođenje rata protiv Republike Hrvatske.

Reagirajući na donesene odluke i zaključke Sabora Republike Hrvatske, Europska zajednica je u Haagu 18. listopada 1991. predstavnicima bivših jugoslavenskih republika izložila plan preustroja Jugoslavije u zajednicu suverenih država. No, predloženi plan odbila je Srbija, a potom i Crna Gora. Isključivost srbijanskoga političkoga vodstva i vojnoga vrha JNA zapečatila je sudbinu Jugoslavije. Njen raspad bio je neminovan. Hrvatska je nakon toga ubrzala postupak za svoje međunarodno priznanje, temeljeći ga, između ostaloga, i na odredbama do tada važećega jugoslavenskog ustava - *Ustava SFRJ* iz 1974., koji je afirmirao državnost republika, odnosno *Ustava SRH* iz 1974., u kojem je istaknuto da je „hrvatski narod uspostavio svoju državu SR Hrvatsku na temelju prava na samoodređenje, uključujući i pravo na otcjepljenje“.

Agresija Oružanih snaga SFRJ (JNA i Teritorijalne obrane Srbije i Crne Gore), odnosno Srbije i srpskih paravojnih postrojbi na Vukovar 1991. godine

Odluka o konačnom proglašenju neovisnosti Republike Hrvatske 8. listopada 1991. oduševila je hrvatske branitelje i sve građane koji su Hrvatsku osjećali svojom domovinom. S velikom radošću primljena je i u Vukovaru, posebice zato što je Hrvatski sabor istoga dana obvezao državne i vojne vlasti da učine sve za pomoć Vukovaru. Vukovar, tada već simbol obrane Hrvatske, upravo je trpio novu, žešću fazu srpske agresije.

Dakako, samoj agresiji na Vukovar prethodio je dugotrajan proces uvjeravanja lokalnoga srpskoga stanovništva na nemogućnost suživota s Hrvatima, koji su kao dio smišljenoga plana velikosrpski ideolozi počeli provoditi nakon objavljivanja *Memoranduma* Srpske akademije nauka i umetnosti 1986. u onim općinama u Hrvatskoj, u kojima su Srbi imali apsolutnu ili barem relativnu većinu u odnosu na ostalo stanovništvo. Taj je proces ubrzan pojavom višestranačja u Hrvatskoj, a njegova daljna dinamika određena je važnim političkim događajima: višestranačkim izborima zastupnika u sva tri doma Sabora SRH u travnju i svibnju 1990., konstituiranjem novoga Sabora Republike Hrvatske 30. svibnja 1990., te posebice donošenjem novoga *Ustava Republike Hrvatske* 22. prosinca 1990., kojeg većina predstavnika Srba u Hrvatskoj nije htjela prihvatiti, iako su njime svim državljanima Republike Hrvatske bila zajamčena nacionalna i sva druga temeljna prava i slobode čovjeka i građanina.

Prema popisu stanovništva iz 1991., općina Vukovar imala je 84.189 stanovnika: 36.910 Hrvata (43,8%), 31.445 Srba (37,4%), 1375 Mađara (1,6%), 6124 (7,3%) onih koji su se izjasnili kao Jugoslaveni i 8335 (9,9%) ostalih ili neopredijeljenih. Grad Vukovar imao je 1991. ukupno 44.369 stanovnika: 21.065 Hrvata (47,2%), 14.425 Srba (32,3%), 919 Rusina (2,1%), 694 Mađara (1,5%), 147 Slovaka (0,3%), 94 Nijemca (0,2%), 4355 onih koji su se izjasnili kao Jugoslaveni (9,8%), te 2940 (6,6%) ostalih ili neopredijeljenih.

Na prvim višestranačkim izborima 1990. za tadašnju općinu Vukovar u Vijeća skupštine općine izabrano je 114 vijećnika: 46 Hrvata, 42 Srbina, 17 Jugoslavena, 4 Crnogorca, 1 Musliman, 1 Mađar, 1 Rusin, 1 Ukrajinac i 1 Bugarin. Prema stranačkoj pripadnosti 59 vijećnika bilo je iz redova SKH-SDP-a, 26 iz HDZ-a, 18 nezavisnih, 7 iz Socijalističkog saveza, te po jedan iz redova SSOH, sindikata i grupe građana.

Politička situacija na vukovarskom području postala je složenija nakon što je u Vukovaru 10. lipnja 1990. govorio čelnik Srpske demokratske stranke Jovan Rašković, no

velikosrpska politika u istočnoj Slavoniji i vukovarskoj općini snažnije je nastupila „serijom“ mitinga u veljači i ožujku 1991. godine. Na njima su nazočni Srbi otvoreno odbacivali *Ustav RH* i prijetili Hrvatima i hrvatskoj vlasti. Jednako kao i u ostalim dijelovima Hrvatske, situacija na tom području znatno se pogoršala nakon oružanoga sukoba između hrvatske policije i srpskih terorista na Plitvicama 31. ožujka 1991. godine. Srpski ekstremisti odmah su postavili barikade u Borovu Selu, a potom i u ostalim selima vukovarske općine naseljenim pretežito srpskim stanovništvom - Pačetinu, Boboti, Bršadinu, Negoslavcima, Trpinji. Na barikadi u Bršadinu pucali su 2. travnja na civilni automobil, pri čemu je teško ranjena suvozačica.

Potom su u travnju na novim mitinzima Srba u Borovu Selu i Jagodnjaku u Baranji, o planovima stvaranja jedinstvene i velike srpske države, koja bi obuhvatila veći dio teritorija Republike Hrvatske, govorili državni i politički dužnosnici iz Srbije - ministar u srbijanskoj vladi Stanko Cvijan i poslanik srbijanskoga parlamenta Milan Paroški, te četnički vojvoda i vođa Radikalne stranke u Srbiji Vojislav Šešelj. Govoreći na teritoriju Republike Hrvatske oni su javno zaprijetili Hrvatima, a govor Milana Paroškog u Jagodnjaku, s isticanjem “prava na ubojstvo”, zapravo je bio poziv Srbima na pobunu protiv hrvatske vlasti i na obračun s Hrvatima na tom području: *Ovo je srpska teritorija i njima* (Hrvatima) *mora biti jasno da su oni dođoši. Prema tome, tko god vam dođe i kaže da je ovo njegova zemlja, taj je uzurpator, taj je došao da ubija i tog imate prava da ubijete kao kera pored tarabe!* (iz govora Milana Paroškoga, poslanika srbijanskoga parlamenta, 21. travnja 1991. u baranjskom selu Jagodnjaku, u Republici Hrvatskoj)

Šaljući ministra unutarnjih poslova Josipa Boljkovca i njegova zamjenika Slavka Degoriciju u Vukovar, 15. travnja, hrvatska vlast pokušala je novim razgovorima s predstavnicima političkih stranaka i sela s većinskim srpskim stanovništvom izbjeći oružane sukobe, koji su prijetili na vukovarskom području. Nažalost, agresivna i huškačka retorika srbijanskih političara dovela je 2. svibnja 1991. do velikoga krvoprolića u Borovu Selu kod Vukovara, gdje su lokalni i pridošli srpski teroristi iz zasjede ubili 12 i ranili više od 20 hrvatskih policajaca. Ubijeni su hrvatski policajci: Ivica Vučić iz Vinkovaca, Luka Crnković i Zoran Grašić iz Otoka, Marinko Petrušić iz Tovarnika, Antun Grbavac iz Nijemaca, Mladen Šarić iz Novih Jankovaca, Stipan Bošnjak i Zdenko Perica iz Nuštra, Željko Hrala i Janko Čović iz Ivankova, Josip Culej iz Jarmine i Mladen Čatić iz Županje. Poginulih i ranjenih bilo je i na srpskoj strani. Istoga dana, kod Polače kraj Zadra ubijen je i hrvatski policajac Franko Lisica. Nakon krvavog 2. svibnja 1991., na vukovarskom području, ali i u cijeloj Hrvatskoj započelo je razdoblje intenzivnih priprema za rat.

Borovo Selo, 2. svibnja 1991. (autor fotografije: Goran Pichler)

Radi pokušaja smirivanja situacije, u Vukovar su 9. svibnja došle delegacije Saveznoga (jugoslavenskoga) izvršnog vijeća i Vlade Republike Hrvatske. Iako su razgovorima privremeno smirivane napetosti, očekivanja da će se nastali problemi u odnosima između srpskih ekstremista i hrvatskih vlasti u istočnoj Slavoniji riješiti mirnim putem dovedena su u pitanje naoružavanjem srpskoga stanovništva u selima Mirkovci, Markušica, Tenja, Bijelo Brdo, Borovo Selo, Bršadin, Pačetin, Trpinja, Bobota, Vera, Negoslavci, te dolaskom raznih pročetničkih grupa i srpskih ekstremista u ta sela. Tijekom lipnja 1991. u spomenutim selima konačno su uspostavljene terorističke baze za napade na Osijek, Vinkovce i Vukovar. Dakako, i hrvatske vlasti pripremale su se za obranu, ustrojavajući svoje oružane snage u okviru Ministarstva unutarnjih poslova, na temelju važećih saveznih i republičkih zakona. Tako su u svibnju, kao pojačanje temeljnoj policiji, u Vukovar stigli pripadnici Specijalne policije iz Slavonskog Broda, a u lipnju policajci iz Varaždinske i Međimurske županije. U Principovac kod Iloka došli su pripadnici 1. brigade ZNG-a RH, a na Opatovac pripadnici bojne "Zrinski".

Situacija na vukovarskom području opet se pogoršala 27. lipnja, kada je JNA napala Sloveniju. Toga dana JNA je s 20 tenkova i oklopnih vozila opkolila silos Đergaj kod Bršadina, zahtijevajući da se od tamo povuku pripadnici Zbora narodne garde koji su čuvali silos sa pšenicom iz hrvatskih robnih rezervi. U sela Trpinju i Bršadin moglo se ući tek nakon pregleda jakih snaga JNA i naoružanih srpskih civila, a u Borovo Selo stiglo je šest autobusa "dobrovoljaca" iz Srbije. Kroz sela s većinskim hrvatskim stanovništvom intenzivirana su kretanja vozila JNA, a topništvo i jake tenkovske jedinice JNA smještene su na granicu između Hrvatske i Srbije, kraj Šida. Provokacijama se pridružila i srbijanska milicija.

Borbe za Borovo Naselje započele su 28. lipnja, kad je tridesetak srpskih terorista napalo hrvatski kontrolni punkt u Borovu Naselju. Napad je odbijen, a pobunjeni lokalni Srbi, uz pomoć "dobrovoljaca" iz Srbije i JNA, nastavili su napadati Borovo Naselje, radi zauzimanja početnih pozicija za otvoreni napad na Vukovar. Jači napad na Borovo Naselje hrvatski gardisti i policajci odbili su i 4. srpnja. Napadima srpskih postrojbi početkom srpnja na Borovo Naselje, Tenje kod Osijeka i selo Ćelije, koje je ubrzo iseljeno i spaljeno, a potom

i napadima JNA na baze ZNG-a u Čakovcima i Erdutu, te na Opatovac, Sotin i Principovac, ratni sukob počeo se nezaustavljivo širiti istočnom Slavonijom. Iseljavanje srpskih obitelji tijekom srpnja iz Vukovara bilo je znak da će JNA i srpske paravojne postrojbe uskoro žestoko napasti grad. Već tada je Vukovar povremeno napadan topništvom JNA iz smjera Trpinje, Orlovače i Borova Sela. U takvim okolnostima Vukovar je 21. srpnja u pratnji koordinatora Kriznoga štaba za Slavoniju i Baranju Vladimira Šeksa, ministra iseljeništva i zamjenika ministra obrane RH Gojka Šuška te zamjenika ministra unutarnjih poslova RH Slavka Degoricije, obišao predsjednik RH Franjo Tuđman. Nakon toga, za povjerenika Vlade RH za Vukovar imenovan je Marin Vidić – Bili. Kao najviši civilni dužnosnik u gradu, on je sa svojim sugrađanima dijelio ratnu svakodnevicu sve do kraja opsade Vukovara, a potom i u zarobljeništvu u Sremskoj Mitrovici.

Marin Vidić – Bili

"... U zadnjim danima razmišljalo se o predaji grada agresoru i o napuštanju Vukovara. Zapravo o duhovno-fizičkoj civiliziranoj predaji ljudi, jer oni čine grad. Predaju smo u sklopu zadanih operativnih mogućnosti i maksimalno organizirali. Po gotovo svim skloništima i u cijeloj bolnici popisali smo ljude, što je trebalo potvrditi da su živi, tko je u kojem skloništu, čak i tko ide u koji autobus. To smo učinili upravo zato da bi se izbjeglo ono što se nakon okupacije dogodilo. (...) Jedini službeni razgovor o tijeku i modelu predaje vodio se u vukovarskoj bolnici s Veselinom Šljivančaninom. Na tom su sastanku bili predstavnik međunarodne zajednice, prevoditelj, Šljivančanin, Vesna Bosanac i ja. Htjeli smo mu predati dokumentaciju i popise ljudi po skloništima, no Šljivančanin je to odbio preuzeti, a naknadno je postalo jasno zašto je tako postupio. ..." (iz intervjua Marina Vidića – Bilog, "Vukovar, 18. studenoga 1991.", *Vjesnik*, 18. studeni 2005., str. 40)

Novi veliki zločin na širem vukovarskom području srpski ekstremisti počinili su 1. kolovoza, kad su uz pomoć JNA u napadu na Dalj, Erdut i Aljmaš ubili 39 hrvatskih branitelja: 20 policajaca, 15 gardista i 4 pripadnika Civilne zaštite. Neki od njih masakrirani su nakon zarobljavanja. Hrvatski policajci i gardisti potom su 3. kolovoza uspostavili kontrolu nad vukovarskim prigradskim naseljem Lužac, što je bilo važno radi nadzora "kukuruznoga" puta, kojim je Vukovar tijekom opsade preko Bogdanovaca i Marinaca bio povezan s Vinkovcima. Radi ohrabrenja, Vukovarcima je 8. kolovoza u posjet došao novoimenovani premijer Hrvatske vlade Franjo Gregurić, u pratnji Vladimira Šeksa. Važnost Vukovara za obranu RH istaknuo je 11. kolovoza i novoimenovani ministar obrane RH Luka Bebić, koji je potom i posjetio Vukovar.

Oružani napadi i provokacije srpskih paravojnih postrojbi i JNA tijekom kolovoza postali su vukovarska svakodnevica. Posebice česti bili su preleti zrakoplova JNA koji su raketirali položaje ZNG-a i hrvatske policije. No, u subotu 24. kolovoza, hrvatski branitelj Luka Andrijanić uzvratio je vatru i pogodio dva zrakoplova JNA, koji su napali silos Đergaj kod Bršadina. Jugovojska je priznala obaranje jednoga zrakoplova. Vukovar je od tada blokiran i od strane ZNG-a, jer je na snazi bila odluka o zabrani kretanja vojnih vozila, te o njihovu praćenju i pregledu. Jedini koliko-toliko siguran izlaz iz grada bila je cesta Vukovar-Bogdanovci-Marinci-Nuštar-Vinkovci.

Sva spomenuta događanja mogu se nazvati ratnom predigrom u usporedbi s napadima na Vukovar koji su započeli 25. kolovoza 1991., kad je vozilo JNA, iz kolone koja se kretala iz Vukovara za Borovo Selo, skrenulo s puta na Borovskoj cesti i naletilo na protutenkovsku minu, pri čemu su ranjena 4 vojnika JNA. To je bio povod za žestoki napad JNA na Vukovar. Kolona oklopnih vozila JNA u jutarnjim satima zaustavljena je na Bogdanovačkoj cesti, pri čemu je ispod podvožnjaka oštećen tenk JNA; toga dana branitelji su uništili tenk JNA, tri su onesposobili, a dva kamiona JNA su zapaljena. Zrakoplovi JNA napali su hrvatske položaje kod Vukovara i Opatovca, te silos Đergaj s 30 raketa zrak-zemlja, a jugovojsci su se pridružili pobunjeni Srbi iz Borova Sela, Trpinje i Bršadina, te iz vukovarskoga naselja Petrova Gora. Spomenutim tenkovskim, topničkim i zračnim napadom započela je otvorena srpska agresija na Vukovar i tromjesečno neprekidno granatiranje grada iz svih raspoloživih oružja, pri čemu su korištene i zabranjene kazetne bombe, fosforne bombe i bojni otrovi. Vukovar je napadan s kopna, s brodova JNA na Dunavu i zrakoplovima JNA iz zraka, odnosno iz smjera Borova Sela, Trpinje, Bršadina, Negoslavaca, Lipovače, Sotina, Dalja, iz vojarne JNA u Vukovaru i gradskoga naselja Petrova Gora te iz Vojvodine i s teritorija Srbije, a kod Šida su iz Srbije u Hrvatsku gotovo neprekidno ulazile nove kolone vojnih vozila JNA. JNA i srpske paravojne postrojbe djelovale su zajednički, prema planovima Generalštaba Oružanih snaga SFRJ u Beogradu, odnosno pod zapovjedništvom „oficira“ JNA. Ocjenjujući rezultate JNA u ratu protiv Hrvatske 1991., tadašnji savezni sekretar za narodnu obranu SFRJ, general JNA Veljko Kadijević, u svojoj knjizi *Moje viđenje raspada* (str. 137) navodi da je „glavna grupacija kopnene vojske JNA, pretežno oklopno-mehanizirani sastavi u istočnoj Slavoniji, imala dva zadatka: osloboditi srpske krajeve u istočnoj Slavoniji i biti glavna manevarska snaga Vrhovne komande za prodor prema Zagrebu i Varaždinu“. Dakako, uz vojni vrh JNA, za napade postrojbi iz Srbije na Hrvatsku

posebno je odgovorno i tadašnje srbijansko republičko vodstvo, kao i vodstvo samoproglašene „Krajine“, s njenim „predsjednikom“ Goranom Hadžićem.

Vukovar, 7. rujna 1991. (autor fotografije: Mario Filipi)

Vukovarski branitelji, Lužac, 7. rujna 1991. (autor fotografije: Mario Filipi)

Napadi na Vukovar obično su počinjali u ranim jutarnjim satima, no pravila zapravo i nije bilo. Često se događalo da granatiranje započne nakon mirnoga prijepodneva ili u večernjim satima. Napadi su katkad bili toliko žestoki, da je na grad svake minute pao najmanje jedan, ali i po više projektila, kao primjerice 5. rujna, ili od 4. do 6. listopada kad je na grad palo oko 11.000 projektila. Razorni i nemilosrdni napadi artiljerije JNA, u kojima je na grad padalo nekoliko tisuća projektila, bili su česti. Neprestani napadi na grad uzrokovali su probleme u opskrbi električnom energijom i vodom, a u prekidu su često bile i telefonske veze. Od druge polovice rujna pa sve do okupacije grada stanovnici Vukovara uglavnom su bili bez električne energije i vode iz gradskoga vodovoda. No, zahvaljujući znanju, snalažljivosti i hrabrosti djelatnika HEP-a, vodovoda, pošte i ostalih komunalnih službi, umrežavanjem postojećih agregata u gradu, osigurana je koliko-toliko redovita opskrba električnom energijom važnijih objekata: bolnice, većih skloništa i njihovih kuhinja,

Zapovjedništva obrane i MUP-a, pošte, pekare i radionica u kojima se održavalo i proizvodilo oružje potrebno za obranu grada. To je bilo iznimno važno, ne toliko zbog minimalne rasvjete, koliko zbog rada ventilacije u skloništima i aparata u bolnici. U skladu s odlukom MUP-a RH, Krizni štab Vukovara je 10. rujna donio odluku o policijskom satu koji je trajao od 23 do 5 sati ujutro. Život stanovnika Vukovara u potpunosti se morao prilagoditi ratnim uvjetima.

Hladna i mračna skloništa, svakodnevica djece u Vukovaru, 7. rujna 1991. (autor fotografije: Mario Filipi)

Patnju i stradanje u napadnutom gradu trpili su jednako svi građani - i Hrvati i Srbi i svi ostali. Granate koje su srpske snage slale na grad nisu birale nacionalnost… Hrvatski radio Vukovar upozoravao je slušatelje da ne napuštaju skloništa, čak niti nakon potpisanih primirja, koja srpske paravojne postrojbe nisu poštivale. Djelatnici radija, koji su svoj posao savjesno radili sve do okupacije grada (Siniša Glavašević, Zvjezdana i Branimir Polovina, Alenka Mirković, Vesna Vuković, Josip Estereicher, Zdravko Šeremet), bili su snažna moralna podrška braniteljima. Njihova iscrpna i dramatična, ali topla i ohrabrujuća javljanja iz Vukovara s nestrpljenjem i zebnjom čekala su se u svim hrvatskim domovima. Zbog toga su nakon okupacije Vukovara novinara Hrvatskog radija Vukovar Sinišu Glavaševića i tehničara Branimira Polovinu, pripadnici JNA i srpskih paravojnih postrojbi ubili na Ovčari.

Siniša Glavašević

Branimir Polovina

Jedan od jačih općih napada JNA na grad počeo je 14. rujna 1991., oko podneva, sa sjevera - Trpinjskom cestom i iz Borova Sela prema Domu tehnike u Borovu Naselju, te sa juga - iz Negoslavaca prema vojarni u Vukovaru i iz Petrovaca prema gradskom naselju Petrova gora u Vukovaru, gdje je živjelo većinom srpsko stanovništvo. U borbama koje su trajale do 20. rujna, nastalo je čuveno groblje tenkova JNA na Trpinjskoj cesti, no neprijatelj je, uz velike gubitke, uspio uvezati svoju vojarnu u gradu s naseljem Petrova Gora i ovladati silosom Đergaj. Posebno teške gubitke pretrpjela je mehanizirana brigada JNA iz Valjeva u Srbiji. Nakon što su je hrvatski branitelji zaustavili pred Tovarnikom 21. rujna, napadnuta je vlastitim zrakoplovstvom, tako da se u metežu i panici povukla iz Hrvatske. Jedan od njenih ogorčenih vojnika tada je borbenim vozilom pješaštva iz protesta došao pred samu skupštinu SFRJ u Beogradu. Pred demoraliziranim pripadnicima spomenute brigade u Valjevu je govorio ministar za vjerska pitanja Srbije Dragan Dragojlović, izravno potvrdivši umješanost Srbije u napad na Vukovar i Hrvatsku, te odgovornost srbijanskog republičkog vodstva za rat u Hrvatskoj: *Mi stalno govorimo da Srbija nije u ratu s Hrvatskom, ali je to srpski narod. Mi to ne možemo da kažemo zbog svetskog javnog mnenja, jer bi onda Srbija bila agresor. Jer, kada je vojnik JNA u Hrvatskoj ne može se reći da je to Srbija. Zbog toga Srbija ne može da ima svoju vojsku u JNA.* (Dragan Todorović, „Da se general izvini“, *Borba*, 26. 9. 1991., 3)

Trpinjska cesta, između 14. i 18. rujna 1991. (fotografiju darovao Marko Babić)

Trpinjska cesta, između 14. i 18. rujna 1991. (fotografiju darovao Marko Babić)

Mjesna zajednica, Trpinjska cesta, druga polovica rujna, 1991. (fotografiju darovao Marko Babić)

Trpinjska cesta, druga polovica rujna 1991.; donji red: ?, Ivan Mudrovčić-Šola, Ivan Bošnjak-Bole; stoje: Miljenko Voloder-Beli, Ivan Leutar-Iva i Andrija Marić, te sa strane Milan Berton-Fil (fotografiju darovao Marko Babić)

Sukladno procesu ustrojavanja i razvoja Hrvatske vojske, 25. rujna je zapovjeđeno i ustrojavanje vukovarske brigade, za čiju su jezgru predviđene snage obrane Vukovara - osim pripadnika 3. “A” brigade ZNG-a i MUP-a. Za mobilizacijsko mjesto brigade određen je Vukovar, a za nositelja formiranja dopukovnik Mile Dedaković, u suradnji s Kriznim štabom općine Vukovar. Kao rok naveden je 1. listopada 1991. godine. Zapovijed o ustrojavanju 204. brigade HV-a “R” potpisao je zapovjednik 1. Operativne zone HV-a Osijek pukovnik Karlo Gorinšek. No, sljedećega dana, 26. rujna, zapovijed o ustrojavanju 124. brigade HV-a, koja nikada nije stigla u Vukovar, potpisao je ministar obrane RH, što je izazvalo probleme u konačnom imenovanju brigade. Vukovarski branitelji prihvatili su naziv 204. brigada.

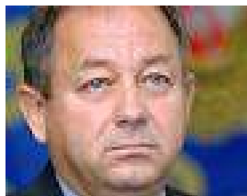
Branitelji Vukovara bili su organizirani po mjesnim zajednicama, a obrana se temeljila na otpornim točkama - “punktovima” - uspostavljenima na liniji dodira s neprijateljem. Trpinjska cesta, Slavonska, Hercegovačka, Bosanska, Lička i ostale ulice Borova Naselja, te Budžak, Lužac, Mitnica, Sajmište i druga vukovarska naselja, mjesne zajednice i ulice, odnosno razni “punktovi” i nazivi pojedinih skupina vukovarskih branitelja - Dom tehnike, “Kod slona”, “Kivi”, “trokatnica”, Vatrogasni dom, “Osa”, te “Žuti mravi”, “Pustinjski štakori”, “Turbo”, “lovci na tenkove”, “hosovci”, “Šumari”, “Bojleri”, “Plavi”, “Žuti”, “Crni”, itd., u jesen 1991. postaju najsvjetliji dio hrvatske vojne povijesti.

Listopad 1991. (autor fotografije: Mario Filipi)

Mnogi će posebno istaknuti Sajmište kao “jedan od najtežih dijelova i ključ obrane grada” te selo Bogdanovce, kao “najistureniju tvrđavu” obrane Vukovara, a njihove branitelje, među kojima su bili hosovci iz svih hrvatskih krajeva, opisat će kao nevjerojatno smione borce. Oni nisu uzmicali ni pod cijenu života. Dovoljno je reći da je u borbama na Sajmištu i u Bogdanovcima poginulo oko 50% pripadnika HOS-a, a da je gotovo svaki od preživjelih bio ranjen. Najveći dio branitelja i njihovih zapovjednika nije imao potrebnu vojnu naobrazbu ni ratno iskustvo. Obrana grada ovisila je prvenstveno o njihovoj domišljatosti i hrabrosti. Neki od njih, primjerice zapovjednik obrane Borova Naselja Blago Zadro, koji je poginuo 16. listopada, već za života postali su legendom obrane Vukovara i Hrvatske.

Andrija Marić, Blago Zadro, Marko Babić, te Zoran Janković (stoji sa strane); Trpinjska cesta, između 18. i 22. rujna 1991. (fotografiju darovao Marko Babić)

Tomislav Merčep

Do sredine kolovoza, kada je preuzeo dužnost pomoćnika ministra unutarnjih poslova, Tomislavu Merčepu je kao sekretaru Sekretarijata za narodnu obranu grada Vukovara pripadala vodeća uloga u obrani Vukovara. Na dužnosti u "Sekretarijatu" naslijedio ga je Danijel Rehak, a prema internom dogovoru zapovjednika u Vukovaru, zapovjedništvo nad obranom grada i rezervnim sastavom ZNG-a privremeno je preuzeo Ivica Arbanas, zapovjednik 4. bojne 3. brigade ZNG-a. No, da bi se obrana grada kvalitetnije organizirala i da bi obrambene aktivnosti branitelja bile učinkovitije, Glavni stožer HV-a je krajem kolovoza 1991. za zapovjednika obrane Vukovara imenovao profesionalnoga vojnika - bivšega potpukovnika JNA Milu Dedakovića – "Jastreba". On je u Vukovar došao zajedno s bivšim kapetanom JNA Brankom Borkovićem – "Mladim Jastrebom". Ured za obranu u Vukovaru tada je popisao sve vojne obveznike i pripremio potrebne elemente za provedbu mobilizacije, riješeno je pitanje organizacije logistike, kako za branitelje, tako i za civile, a obrana je ustrojena u četiri "bataljuna" i nekoliko manjih rodovskih postrojbi (veza, inženjerija, PZO i slično). Ustrojena je i Vojna policija, prva u RH. Kad je nakon odlaska iz Vukovara po pomoć Mile Dedaković imenovan zapovjednikom Operativne grupe Vukovar, Vinkovci i Županja, koja je ustrojena 16. listopada 1991., Branko Borković preuzeo je dužnost zapovjednika obrane grada.

"... Tijekom opsade grad je gotovo normalno funkcionirao, što je fenomen. U skloništima su svi građani dobivali ista sljedovanja hrane i ostalih potrepština. Nikad se nije dogodilo da nekome bude nešto uskraćeno zato što je Srbin ili iz bilo kog drugog razloga. Nisam dopuštao da me obuzima mržnja, nisti sam to tolerirao podređenima, jer je to najteže breme koje čovjek može nositi. Mržnja je opasna bolest koja donosi samo nove nevolje. Ponosan sam na činjenicu da se u obranu grada aktivno uključio i dio Srba, unatoč optužbama velikosrpskih ideologa za nacionalnu izdaju. Utoliko je neugodnija bila spoznaja da je nakon 18. studenoga bilo i onih srpskih civila koji su pripadnicima JNA i četnicima samoinicijativno pokazivali na svoje sugrađane "ustaše", što je bilo ravno njihovoj smrtnoj osudi. Posebna je priča kako su branitelji Vukovara fizički izdržavali tromjesečnu opsadu. Po vojnim mjerilima, jedan je prosječan vukovarski ratni dan bio ekvivalent za mjesec dana na nekim drugim bojištima. Zacijelo se psiholozi moraju pozabaviti fenomenom da se nitko od branitelja, makar su mrznuli na bojišnici i spavali u rovovima i podrumima, nije osjećao bolesnim. Uz to, osobna je higijena zbog sustavnog uništavanja komunalne infrastrukture bila poseban problem, jer sam i ja kao zapovjednik dobivao samo po čašu čiste vode u kojoj bih oprao zube, obrijao se (i to svakoga jutra!) i umio. Neispavanost je, pak, dosegla nevjerojatne razmjere. Moj je osobni rekord bio kad šest dana i noći praktično nisam ni oka sklopio. (iz intervjua Mile Dedakovića „Jastreba", "Vukovar, 18. studenoga 1991.", *Vjesnik*, 18. studeni 2005., str. 33-34)

"...Ali činjenica je da još nisu razjašnjene mnoge okolnosti iz ratnoga Vukovara i oko njega. Činjenica je da su njegovi branitelji, dakle 204. vukovarska brigada i cijeli sustav obrane grada, imali impozantne rezultate koji se mogu usporediti samo s rezultatima cijele Hrvatske vojske u Domovinskom ratu, zajedno s blistavom Olujom. Znači, jedna mala, ali odlično organizirana postrojba, vodila je u Vukovaru bitku koja je i u svjetskim razmjerima nesumnjivo impresivna. Neki narodi, Amerikanci, Židovi ... imaju svoja mitska mjesta. U hrvatskom narodu to je, nesumnjivo Vukovar! ... (iz intervjua Branka Borkovića – "Mladog Jastreba", *Vjesnik* (7 dana), 18. i 19. studenoga 2006., str. 33)

Dovođenjem novih pojačanja za napad na Vukovar, JNA je 30. rujna službeno započela "Operaciju Vukovar". Njene snage grupirane su u dvije operativne grupe - Sjever i Jug, s linijom razgraničenja na rijeci Vuki. Operacija je planirana u Generalštabu OS SFRJ u Beogradu, čiji je načelnik bio general-pukovnik Blagoje Adžić, a zapovjednik operacije bio je general-potpukovnik Života Panić, zapovjednik 1. Armije (vojne oblasti). U žestokom napadu JNA je uspjela 1. listopada osvojiti Marince, te okružiti Bogdanovce i blokirati "kukuruzni put" prema Vukovaru. Time je braniteljima presječen put opskrbe, a Vukovar se od tada nalazio u potpunom okruženju. Sljedećega dana, 2. listopada, JNA je okupirala i selo Cerić, a hrvatski branitelji krajnjim naporom odbili su snažan napad na Vukovar. Taj dan drži se jednim od najkrvavijih dana u bitci za Vukovar.

Ulaz u Bogdanovce iz pravca Marinaca, nakon 2. listopada 1991. (autor fotografije: Damir Radnić)

Bogdanovci, listopad 1991.

Potom je 5. listopada krajnjim naporom odbijen i snažan napad JNA na selo Nuštar, koje postaje presudna točka za obranu Vinkovaca, kao i za očekivani proboj prema Vukovaru. No, prvi veći pokušaj Hrvatske vojske i specijalnih postrojbi MUP-a da 13. listopada oslobode selo Marince i deblokiraju cestu prema Vukovaru nije uspio.

Uništen tenk JNA u središtu Nuštra, listopad 1991. (autor fotografije: Mario Filipi)

U snažnom napadu JNA i srpskih paravojnih postrojbi, kojima je zapovijedao Željko Ražnatović – Arkan, iz šume Đergaj na Lužac i dio Borova Naselja 16. listopada, probijene su linije obrane. Tom prilikom poginuli su Blago Zadro – zapovjednik 3. bojne i Alfred Hill – zapovjednik vojne policije u Vukovaru. Ipak, branitelji su borbama "prsa u prsa" uspjeli spriječiti presjecanje vitalne komunikacije Vukovar - Borovo Naselje, a sljedećeg dana u protuudaru su "očistili" naselje Lužac, uništili neprijateljski pontonski most na Vuki, prodrli u dio šume Đergaj te zarobili veće količine streljiva i oružja, uključujući i 3 tenka, od kojih su 2 uspjeli izvući i koristiti u obrani.

Ipak, obruč oko Vukovara sve više se stezao, a pomoć braniteljima mogla je doći samo iz pravca Vinkovaca, jer je sva sela prema Iloku do sredine listopada okupirala JNA. I sam Ilok našao se u teškom položaju, pod prijetnjom napada JNA. Njegove civilne vlasti bile su primorane 14. listopada potpisati sporazum s predstavnicima JNA o iseljavanju stanovništva iz grada. Ilok je okupiran 17. listopada, kad je iz njega, uz nazočnost promatrača Europske zajednice, JNA protjerala više od 5000 Hrvata i ostaloga nesrpskog stanovništva.

Zbog čvrste blokade, braniteljima Vukovara počelo je ponestajati streljiva, a i njihov umor bio je velik. Nedostajale su veće svježe snage za zamjenu. Nasuprot tome, JNA je neprestano dovodila nove snage i, dakako, nije imala problema sa streljivom. Obranu Vukovara dodatno je ugrozio konvoj „Liječnici bez granica", čiji je dolazak u Vukovar 19. listopada JNA iskoristila za svoje manevarske radnje.

Jedan od ključnih uspjeha u napadu na Vukovar JNA je ostvarila 2. studenoga prodorom u Lužac, naselje između Vukovara i Borova Naselja, čime je ugrožena povezanost i opskrba ta dva dijela grada. Istoga dana propao je novi pokušaj Hrvatske vojske da oslobodi sela Marince i Cerić i prekine blokadu Vukovara, a branitelji Bogdanovaca odbili su napad oklopništva i pješaštva JNA. Nadgledajući iz šume Đergaj napad 51. mehanizirane brigade JNA na Lužac, 3. studenoga poginuo je general-major JNA Mladen Bratić, zapovjednik Operativne grupe Sjever, odnosno zapovjednik Novosadskoga korpusa JNA. Borbe za Lužac nastavljene su, a 9. studenoga Zapovjedništvo operativne grupe Vinkovci, Vukovar i Županja izvijestilo je da su u naseljima Lužac i Budžak obrambene snage bile primorane povući se na pričuvne položaje. Za obranu Vukovara nastupili su kritični trenuci. Kritično je bilo i kod Lipovca, na granici sa Srbijom, te na granici između Hrvatske i BiH, gdje je JNA nagomilala svoje snage.

Vukovarski branitelji, Sajmište, listopad 1991. (autor fotografija: Damir Radnić)

Ogorčene borbe za selo Bogdanovce, jedinu isturenu točku obrane Vukovara, vođene su sve do 10. studenoga, kad su JNA i srpske paravojne postrojbe okupirale selo i masakrirale zatečeno stanovništvo. Branitelji Bogdanovaca, među kojima su bili pripadnici HOS-a, do tada su uništili oko 50 tenkova i oklopnih transportera, te neutralizirali znatan broj neprijateljskih vojnika. Istoga dana srpske snage izvele su napad iz smjera Lušca na Priljevsku cestu s ciljem zauzimanja nadvožnjaka prema središtu Vukovara i spajanja sa svojim postrojbama koje su djelovale na Trpinjskoj cesti, a u Vukovaru su zauzele područje Milova Brda i Slavije, te odvojile Mitnicu od užega središta grada. Obrana Vukovara presječena je na dva mjesta, a branitelji su sabijeni u tri odvojena džepa. Načelnik Glavnoga stožera HV-a Antun Tus izjavio je 12. studenoga da je jugovojska tijekom vikenda uspjela ući u dva dijela Vukovara, ali da se nije probila do središta grada. Nastavljajući sa silovitim napadima, JNA je do 13. studenoga zauzela VUPIK-ov silos u Priljevu i time konačno presjekla put između Borova Naselja i Vukovara. Istoga dana hrvatske postrojbe su iz pravca Nuštra opet pokušale osloboditi selo Marince i deblokirati Vukovar, ali je njihov napad JNA odbila. To je bio posljednji pokušaj Hrvatske vojske da probije put do Vukovara i spasi grad od okupacije koja se, s obzirom na ogroman nesrazmjer u odnosu snaga i naoružanja između branitelja i agresora, činila neminovnom.

Pripadnici HOS-a ispod crkve u Bogdanovcima, na položaju prema Marincima, listopad 1991.
(autor fotografije: Damir Radnić)

Listopad 1991. (autor fotografije: Damir Radnić)

Tako je i bilo. Znatno brojnija i nadmoćnija jugovojska, u čijem sastavu su se borili pobunjeni Srbi iz Hrvatske, četnici i ostale paravojne srpske postrojbe, slomile su herojski otpor malobrojnih, opkoljenih branitelja i u ponedjeljak 18. studenoga 1991. okupirale najveći dio Vukovara. Sljedeći dan, 19. studenoga, okupirano je i Borovo Naselje. Manji dio hrvatskih branitelja nastavio je pružati otpor neprijatelju do ranih jutarnjih sati 20. studenoga, a neki branitelji povukli su se iz Borova Naselja 23. studenoga. Tijekom nekoliko dana, zapravo noći, uoči konačne okupacije Vukovara, dio vukovarskih branitelja i njihovih zapovjednika, kao i glavni zapovjednik obrane Vukovara, uspjeli su se u skupinama probiti iz grada na slobodan teritorij. Većinom su krenuli samoinicijativno, nakon što su izgubili svaku nadu u pomoć izvana, želeći time svoje najmilije poštediti gledanja kako ih muče i ubijaju, ali i spriječiti da i oni dožive istu sudbinu. S njima je u proboj otišao i manji dio civila. Dio njih nikada nije stigao do cilja. Neki od branitelja izašli su iz grada da bi pokušali skupiti pomoć i vratiti se u Vukovar, ali u tome nisu uspjeli. Odlazak iz Vukovara i proboji prema Nuštru poseban su dio vukovarske drame. Mnogi branitelji dvojili su: otići u proboj ili ostati u gradu i biti zarobljen. Obje odluke bile su itekako teške i opasne.

Branitelji koji, također zbog brige za svoje bližnje i ranjene, nisu otišli u proboj, ostali su 18. studenoga prepušteni na milost i nemilost neprijatelju. Bez streljiva, informacija i sustava zapovijedanja nisu više mogli pružiti ozbiljniji otpor, a s nastavkom obrane samo bi dodatno ugrozili živote civila i ranjenika u skloništima. Zbog toga su započeli pregovore s

oficirima JNA i dogovorili predaju pojedinih dijelova grada (Mitnice, Borova Naselja), uvjetovavši svoje trenutno „polaganje oružja“ garancijom JNA da će osigurati nesmetan odlazak civila i brigu o ranjenicima.

S okupacijom grada uslijedila su masovna smaknuća hrvatskih branitelja i civila, te pljačka i progon civilnoga pučanstva. Izdvajaju se Hrvati, odvajaju muškarci od žena, domaći Srbi upiru prstom i prokazuju svoje susjede u “Borovo-Commerceu”, “Veleprometu” i na drugim mjestima, gdje su odmah ubijani. Razulareni srpski vojnici provodili su u djelo riječi iz pjesme - “bit će mesa, klat ćemo Hrvate” – koju su pjevali marširajći razrušenim vukovarskim ulicama

Vukovar, studeni 1991.; srpske paravojne (četničke) postrojbe u sastavu JNA

Pod srpskom okupacijom Vukovar je, zajedno s Baranjom, i ostalim dijelovima istočne Slavonije i zapadnoga Srijema - tzv. UN sektor Istok, ostao sve do 15. siječnja 1998., kada je tzv. procesom mirne reintegracije konačno vraćen u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske.

Vukovar, 8. lipnja 1997.; Vlakom mira i povratka Hrvatska se simbolično vratila u Vukovar (autor fotografije: mr.sc. Božo Biškupić)

Sažetak

Prema nepotpunim podacima, u borbama za Vukovar srpski agresor koristio je više od 1000 borbenih oklopnih vozila, zrakoplove i brodove, više stotina cijevi svih vrsta topničko-raketnoga oružja iz kojih je sustavno i bez izbora ciljeva ispalio na grad nekoliko stotina tisuća projektila. Grad je u početku neprestano napadalo više od 27.000, kasnije i više od 60.000, pa čak i 80.000 vojnika. Drži se da su vukovarski branitelji pogodili oko 300 do 400 oklopnih vozila - od toga oko 200 tenkova, te da su srušili 20-ak zrakoplova. Snage branitelja s oružjem u samom gradu procjenjuju se na oko 1800 do 2000 pripadnika policije, te ZNG-a, HOS-a i dragovoljaca iz raznih krajeva Hrvatske ustrojenih u 204. brigadu HV-a, razvučenu na više od 10 kilometara dugoj fronti. Uz Hrvate, grad su branili i pripadnici ostalih narodnosti u Hrvatskoj – Srbi, Mađari, Rusini, Slovaci, Nijemci i druge narodnosti. Dakako, obrana Vukovara provodila se uz zajedničku podršku i doprinos civilnih struktura grada: Medicinskog centra Vukovar, Vodovoda grada Vukovara, Kombinata Borovo, Dobrovoljnog vatrogasnog društva, Komunalca, Hrvatske elektroprivrede, Pošte. Sve spomenute organizacije bile su pod koordinacijom Kriznog štaba koji je vodio povjerenik Vlade RH za Vukovar Marin Vidić – Bili. Svakodnevno su surađivali sa zapovjedništvom obrane grada, kojim je zapovijedao Mile Dedaković, a potom Branko Borković, te s Policijskom upravom grada, čiji je zapovjednik bio Stipe Pole. Prema nekim podacima, koji uključuju cjelokupnu logistiku te liječnike i medicinsko osoblje vukovarske bolnice, tijekom srpske opsade Vukovara u 204. (vukovarskoj) brigadi HV-a bilo je 4004 branitelja.

Istodobno, GS HV-a i Operativna zona HV-a Osijek planirali su akcije za deblokadu grada, a radi vojne pomoći Vukovaru angažirane su snage u njegovoj okolici, posebno topništvo. U tom cilju, 16. listopada ustrojena je i Operativna grupa HV-a Vinkovci, Vukovar i Županja, koja je prema procjeni njezina zapovjednika Mile Dedakovića, u tijeku završnih borbi za grad na raspolaganju imala oko 6800 ljudi, 15 tenkova, 11 oklopnih transportera, 52 topa kalibra 20-100 mm, 32 topa kalibra veća od 100 mm, 1 VBR i 68 minobacača. Pokazalo se da s tim snagama nije bilo moguće obraniti grad od napada višestruko brojnijeg i bolje naoružanog agresora.

Agresor je, u odnosu na branitelje, raspolagao i s više nego deseterostruko većim brojem granata i mina, te ostalog streljiva, a branitelji nisu imali ni ratne zrakoplove, pa je, s obzirom na navedene okolnosti, fascinantan i sam podatak da je obrana Vukovara gotovo puna tri mjeseca odolijevala napadima toliko brojnijeg i bolje opremljenog neprijatelja. Tako ogroman nesrazmjer između agresora i branitelja u kvaliteti i broju tehnike, te obučenosti i

broju vojnika, u odnosu na borbene rezultate postignute u bitci za Vukovar, potvrđuje da niti jedna vojna doktrina ne smije zanemariti domoljublje, odnosno motivaciju vojnika.

U najkritičnijim trenucima obrane Vukovara, logistička pomoć, ponajviše lijekovi i sanitetski materijal za bolnicu u nekoliko je navrata dostavljan zračnim putem, manjim zrakoplovima tipa Cessna-172 i UTVA-75, te većim dvokrilnim poljoprivrednim zrakoplovima An-2, kojima su upravljali neizmjerno hrabri hrvatski piloti Samostalnog zrakoplovnog voda, utemeljenog početkom listopada pri Operativnoj zoni Osijek. Dakako, bila je to samo kap u moru potreba branitelja i djelatnika bolnice, no noćni letovi četveročlanih posada hrvatskih zrakoplova u moralnom su smislu značili više od same pomoći. Njihova hrabrost, domišljatost, sposobnost improvizacije i vještina letenja te odlučnost da se, usprkos snažnoj protuzrakoplovnoj vatri neprijatelja, braniteljima Vukovara pomogne zastarjelim i sporim, za ratne uvjete svakako neprimjerenim zrakoplovima, zaslužuje jednako divljenje kao i nadljudski napori branitelja Vukovara, djelatnika bolnice, vatrogasaca i ostalih službi koje su se brinule za održavanje barem minimalnih uvjeta za život u opkoljenom i razrušenom gradu.

Prema podacima Ministarstva zdravstva, 19. studenoga 1991. na području Vukovara bilo je oko 14.100 civila - oko 10.000 u Vukovaru, oko 4000 u Borovu Naselju i oko 100 u Lušcu, a hrvatskih branitelja bilo je oko 900 - oko 450 u Vukovaru i oko 450 u Borovu Naselju. U vukovarskoj bolnici je na dan okupacije bilo oko 420 ranjenika i bolesnika, a u skloništu - stacionaru "Borovo Commercea" bilo je 250 ranjenika.

Tijekom srpske agresije 1991. u Vukovaru je poginulo najmanje 1739 osoba, među kojima je 86 djece, a prognano je oko 22.000 građana. U Vukovarsko-srijemskoj županiji pronađene su 52 masovne i više stotina pojedinačnih grobnica iz kojih su ekshumirani posmrtni ostaci 1970 žrtava srpskih zločina. U listopadu 2006. još se vodio postupak traženja za 500 osoba s područja Vukovarsko-srijemske županije, od kojih su 354 osobe nestale i nasilno odvedene iz Vukovara. U srpskim logorima i zatvorima u Srbiji i Jugoslaviji, pod kontrolom JNA bilo je zatočeno, te zlostavljano i podvrgnuto strašnim mučenjima najmanje 2796 osoba zarobljenih na području Vukovara, a više od 4000 osoba iz Hrvatskog Podunavlja nasilno je odvedeno na područje Savezne Republike Jugoslavije, odnosno Srbije, odakle su deportirane na tada neokupirane dijelove Republike Hrvatske. Najmlađi zatočenik imao je nepunih 15 godina, a najstariji 81 godinu.

Prema podacima koje su 1996. prikupili vukovarski branitelji, 204. brigada HV-a je u bitci za Vukovar imala 879 poginulih i nestalih, te 777 ranjenih branitelja. Procjene hrvatske

strane o neprijateljskim gubicima na vukovarskom bojištu kreću se od oko 5000 do 6500, pa čak do oko 15.000 poginulih vojnika. Nasuprot tome su podaci iz srpske literature “da je u borbama za Vukovar iz redova jedinica JNA i dobrovoljaca poginulo nešto manje od 1200 vojnika i starešina”.

Tijekom napada na grad, JNA i srpske paravojne postrojbe razrušile su ili oštetile gotovo sve vukovarske građevine, ne poštedjevši pri tome ni bolnicu, ni vjerske, kulturne i povijesne spomenike, ni gospodarske i stambene objekte. Upravo primjer namjernoga razaranja Vukovara, a posebice vukovarske bolnice, svjedoči o bešćutnosti agresora i zapovjedništva JNA, koje je iracionalnom, rušilačkom taktikom nastojalo ostvariti cilj velikosrpskih ideologa – etnički čistu, veliku srpsku državu, tzv. Veliku Srbiju. Zbog neočekivano jakoga i uspješnoga otpora vukovarskih branitelja znatno nadmoćnijem srpskom agresoru, te zbog razaranja kakva u Europi nisu zabilježena od Drugog svjetskog rata, Vukovar je tijekom kolovoza, rujna, listopada i studenoga 1991. postao simbolom hrvatskoga otpora srpskoj agresiji u Domovinskom ratu, a njegovi stanovnici, posebice branitelji, primjer nevjerojatne požrtvovnosti, domišljatosti i hrabrosti. Uz glasovitu prapovijesnu Vučedolsku golubicu, kuću nobelovca Lavoslava Ružičke, stari vodotoranj, Bećarski križ, crkvu Sv. Filipa i Jakova, dvorac Eltz i druge građevine, simboli Vukovara u tom razdoblju zauvijek su postali granatama razoreni i izrešetani veliki vodotoranj s hrvatskom zastavom i razrušena bolnica.

Ostaci Vukovara; snimljeno nakon srpske okupacije 18. studenoga 1991.
(autor fotografije: Dionizije Šebjetovsky)

Ostaci crkve i franjevačkog samostana sv. Filipa i Jakova, te gimnazije i vodotornja u Vukovaru; snimljeno nakon srpske okupacije 18. studenoga 1991.

Razrušeni dvorac Eltz u Vukovaru; snimljeno nakon srpske okupacije 18. studenoga 1991.

Dakako, i masovno stratište Ovčara, kao simbol patnje i žrtve koju su stanovnici i branitelji Vukovara podnijeli za slobodu i neovisnost Republike Hrvatske. Ovčara je poljoprivredno dobro, udaljeno pet kilometara jugoistočno od Vukovara. Njegova skladišta JNA i srpske paravojne formacije pretvorili su u koncentracijski logor za vukovarske branitelje, civile, ranjenike i medicinsko osoblje odvedeno iz vukovarske bolnice. U logoru su razulareni i pijani, uniformirani pripadnici Jugoslavenske narodne armije i paravojnih, četničkih skupina, ali i srpski gradonačelnik Vukovara S. Dokmanović osobno, premlaćivali zatočenike palicama za bejzbol, motkama, lancima, kundacima i drugim predmetima. Zlostavljanju su odmah podlegla četiri zatočenika, a ostali zatočenici su u skupinama od 10 do 20 osoba odvoženi do jaruge, udaljene otprilike oko 900 metara od puta

Ovčara – Grabovo. Tu su 20. studenoga 1991. ubijeni i bačeni u *masovnu* grobnicu. U rujnu i listopadu 1996. iz grobnice je ekshumirano 200 tijela, a do srpnja 2006. identificirane su 192 osobe, ubijene u dobi od 16 do 72 godina.

Zločin na Ovčari samo je jedan u nizu masovnih zločina koje je srpski agresor počinio u napadu na Vukovar. Tijekom vremena, Ovčara je postala simbol sjećanja na sva stratišta i grobnice koje su JNA i srpske paravojne postrojbe ostavile za sobom na širem vukovarskom području: Antin, Berak, Bogdanovci, Borovo Selo, Bršadin, Ćelije, Čakovci, Dalj, Daljski Atar – Globovac, Ilok, Lovas, Marinci, Mikluševci, Mohovo, Negoslavci, Novi Jankovci, Petrovci, Slakovci, Stari Jankovci, Svinjarevci, Sotin, Tordinci, Tovarnik, Vukovar - Novo groblje, Nova ulica, skladište Veleprometa i brojna druga mjesta masovnih ili pojedinačnih srpskih zločina.

Isuse Bože, kakvi ljudi ovdje ginu!

Vukovar je okupiran, no upornom i žilavom višemjesečnom obranom njegovi branitelji spriječili su početni zamah i usporili očekivanu dinamiku napadnih operacija neprijatelja. Žrtvujući vlastite živote stvorili su prijeko potrebno vrijeme da se u ostalim dijelovima Hrvatske provede mobilizacija i ustroje nove postrojbe, te nabavi oružje i ostala sredstva ratne tehnike, kao i da hrvatsko vodstvo intenzivira diplomatske aktivnosti u cilju međunarodnoga priznanja. Osim toga, vezivanjem glavnine neprijateljskih snaga, koje su tu dobrim dijelom razbijene i demoralizirane, tako da više nisu bile sposobne za ozbiljnije napredovanje, obrana Vukovara onemogućila je i spajanje snaga JNA iz istočne i zapadne Slavonije, koje je u planovima JNA za osvajanje Hrvatske imalo strateški značaj. Uza sve to, branitelji Vukovara pokazali su da je moguće uspješno se boriti protiv toliko nadmoćnijeg agresora, a ubojstva civila i razmjeri razaranja Vukovara pridonijeli su razumijevanju događaja u Hrvatskoj i ubrzali međunarodno priznanje Hrvatske.

Svojom iznimnom ulogom u spriječavanju neprijatelja da okupacijom cijele istočne Slavonije ostvari operacijsku dubinu, odnosno povoljne uvjete za daljnje napredovanje prema Zagrebu i ostvarenje cilja – stvaranja tzv. velike Srbije, obrana Vukovara poprimila je strateški značaj za ukupnu obranu Hrvatske. U radovima o bitci za Vukovar kao zaključak navodi se da je „velik broj protivnikove tehnike i ljudstva, koje su vukovarski branitelji uništili ili izbacili iz stroja, toliko materijalno, politički i psihološki oslabio vojni potencijal JNA, odnosno srpskog agresora, da se može reći da su vukovarski branitelji otvorili vrata uspostavi slobodne i neovisne Hrvatske i pobjedi Hrvatske u Domovinskom ratu“. Zbog toga je bitka za Vukovar „strategijska značajka sustava vrijednosti suvremene hrvatske države“, a svojim domoljubljem i hrabrošću vukovarski branitelji zaslužili su počasno mjesto u hrvatskoj povijesti.

Brojni autori posvetili su svoje tekstove herojima Domovinskog rata, diveći se žrtvi i veličini hrvatskih branitelja. S posebnim divljenjem govori se o braniteljima Vukovara. Među njima se, toplinom, iskrenošću i originalnošću, izdvaja knjiga „91,6 MHZ – glasom protiv topova“, Alenke Mirković - novinarke ratnoga Hrvatskoga radija Vukovar. U dijelu knjige u kojem govori o svom proboju iz opkoljenog grada, u jednom odlomku, na 283. strani, opisuje situaciju kad su njoj i njezinom kolegi prišla dva policajca iz Varaždina, nadajući se da oni kao „domaći“ poznaju teren. Rečenica na kraju toga odlomka nameće se kao zaključak

istinite priče o obrani Vukovara i Hrvatske 1991., i kao jednostavan opis, odnosno sažetak vrlina ljudi koji su branili Vukovar i obranili Hrvatsku:

Vraga poznajemo, pomislila sam cupkajući od zime i pušući u šake da ih ugrijem. Policajac me je gledao, a onda nešto izvadio iz džepa i pružio mi u mraku: „Vama će ovo trebati više nego meni.“ Uzela sam iz njegovih ruku par debelih, toplih, vunenih rukavica. Osjećala sam toplinu, neizmjernu zahvalnost i tugu.

Isuse Bože, kakvi ljudi ovdje ginu!

Spomenik žrtvama za slobodnu Hrvatsku, na ušću Vuke u Dunav;
glagoljski natpis: *Navik on živi ki zgine pošteno!*

SJEĆANJA SUDIONIKA

Mirko Brekalo, pukovnik HV-a:

Borovo Naselje na koje se spaja Trpinjska cesta bilo je cijelo vrijeme opsade Vukovara obrambena točka od prvorazredne važnosti. Potrebno je nešto reći o muškarcima i ženama, koji su svojim junaštvom pokazali neuništivost hrvatskoga duha i opstojnosti hrvatskog naroda na ovim istočnoslavonskim prostorima. Puno je hrvatskih vitezova ovdje položilo svoje živote na oltar domovine.
Pitamo se tko su ti ljudi, koji su prvi uzeli oružje da bi obranili svoje domove – to su istinski hrvatski borci, koji su za lijepu našu domovinu dali najviše što se može – život podaren od Boga.
Bilo ih je odasvud: iz Vukovara, Vinkovaca, Đakova, Slavonskog Broda, Našica, Varaždina, Čakovca, Zagreba, Kraljevice, te iz Dalmacije, Like, Zagorja, Bosne i Hercegovine i dijaspore. Bili su to divni ljudi, a kao suborci neustrašivi, poznavali smo ih po imenima: Turbo, Šljoka, Krešo, Plavi, Kivi, Zolja, Drava, Grubi, Bik i drugi.
Djela ovih ljudi govore sama za sebe, iza njih su ostale razbijene neprijateljske snage, groblja tenkova na Trpinjskoj i Borovskoj cest, u Hercegovačkoj, Vinogradskoj, Bosanskoj i Vinkovačkoj ulici, u Budžaku i kod Doma tehnike.
Neprijateljska strana kaže za ove hrvatske borce da su provodili genocid, a u ovim redovima je bilo pored Hrvata i Srba, Mađara, Rusina i Ukrajinaca, Albanaca i drugih.
Dan za danom držali su položaje, sve dok je bilo protuoklopnog oružja. Nikada ovdje ne bi neprijatelj se probio da je bilo naoružanja. Najteže je bilo kad im je na kraju trebalo reći „nemamo se čime više braniti“. Danas se vrlo živo sjećam tih ljudi s velikom tugom u duši, kad su se pitali pogleda uprtih u nebo: „Bože a što sada?“
Mnogi su odvedeni u nepoznato: gardisti, policajci, civili, pa i ranjenici, samo zato što su branili svoj dom. Nestale su cijele obitelji i pojedinci, kojima je uzor bio hrvatski vitez Blago Zadro. Bilježimo neka od imena da nam ostanu u trajnoj uspomeni: Robo, Vjeko, Joja, Ćićo, Neđo, Veso, Sućo, Šimun, Milan, Vinko, Ante, Škutur, Božo, Tomislav, Dragec, Ružica, Sabina, Mara, Vesna, Jelena i drugi. (preuzeto iz knjige *Gdje su naši najmiliji?*, Zagreb, 1996., str. 19)

Zvone Ćurković, zapovjednik HOS-a:

Sajmište su, uz „domaće“, branili i branitelji iz raznih dijelova Hrvatske. Među njima smo bili i mi „hosovci“, a u postrojbi kojom sam zapovijedao bilo je i nekoliko Srba, Crnogoraca i Muslimana. Izdržali smo neprijateljske napade sve do otprilike sredine studenoga. Tada smo počeli gubiti ulicu po ulicu i polako se povlačiti prema gradu. Teško je ukratko opisati sve događaje i nabrojati hrabre branitelje koji su se borili na Sajmištu, kaže Zvone Ćurković, i upućuje nas na poveći zapis o Sajmištu i njegovim braniteljima u knjizi *Bitka za Vukovar* - Mile Dedakovića Jastreba, Alenke Mirkovć-Nađ i Davora Runtića. Ističe da se u spomenutoj knjizi navodi da je Sajmište „po uvjerenju mnogih, bilo jedan od najtežih dijelova obrane Vukovara“ i potvrđuje ono što je tamo zapisano: *Ratovanje na Sajmištu obilježile su neprekidne ulične borbe za svaku četvrt, za svaku ulicu, za svaku kuću, podrum ili vrt, odnosno akcije „čišćenja“ neprijatelja kad bi se njegovo pješaštvo uvuklo u pojedini dio naselja, što se drži jednim od najtežih oblika borbe. U akcije čišćenja kretalo se u manjim skupinama, koje su kao vodiči vodili domaći ljudi. Tu nije bilo klasične crte bojišnice, ratovalo se po obrambenim točkama i u bliskoj borbi s neprijateljem, kako se kaže – „prsa u prsa“ – na razmaku od 15 metara udaljenosti. Katkad su branitelji i četnici stajali „oči u oči“, gledajući se nekoliko trenutaka prije nego što će reagirati. Brži i snalažljiviji su preživjeli. Zapovjednici su uvijek išli prvi. Tako je poginuo Ivan Brdar, zapovjednik jedinice HOS-a. Hosovci su bili posebno cijenjeni borci. Išli su tamo gdje je bilo najteže. Od 58 pripadnika HOS-a koji su branili Sajmište i Bogdanovce, njih 25 je poginulo, a samo sedmorica nisu ranjena. Neki su ranjeni i po nekoliko puta, a lakše ranjeni ostajali su na položaju. Primjerice, mene su prvo „našli“ geleri ručne bombe, potom zrno iz “škorpiona“, a treći put sam dobio „dum-dum“ metak. Neki su bili ranjeni i po četiri puta. Mi preživjeli i koji smo mogli hodati, izašli smo u proboju prema Nuštru, zajedno s pripadnicima Vojne policije. Teško mi je sada nabrojati sve hosovce, kao i ostale branitelje Sajmišta, no ako moram spomenuti barem neke, neka to budu zapovjednici na Sajmištu:* ***Petar Kačić – srednji bojler, Stjepan Sučić – Crni, Velimir Đerek – Sokol, Josip Tomašić – Osa, Siniša Mataija – Rambo, Ivan Poljak – Sokol, Nikica Burić – Samoborac****, za kojeg se kaže da je bio poput „samostalne postrojbe“ i drugi heroji. Spomenut ću i zapovjednike HOS-a na Sajmištu –* ***Stjepana Antolića i Josipa Abela****.*

I na kraju, želim naglasiti čistoću naše borbe. Unatoč zvjerstvima protivnika, nismo dozvolili da itko od naših dira civile. Išli smo u bolnicu po lijekove i za Hrvate i za Srbe, koji su bili u podrumima na području koje smo držali. Vrijeme je i naša je obveza pokazati koliko je hrabrosti, karaktera, moralne čistoće uloženo u obranu Vukovara – taj temeljni kamen državnosti i hrvatske slobode. Posebice sada, kad mnogi iskrivljuju te činjenice, kad je u javnosti stvorena jedna loša slika o braniteljima, kao jednoj primitivnoj skupini ljudi, bez časti, bez ideala, avanturista. Dakako, bilo je i takvih, no oni su iznimka. Najveći dio branitelja bili su i ostali ljudi vrlo jakog karaktera, moralnih nazora i velikog srca.

Pilip Karaula, pukovnik HV-a:

Obruč oko grada se sve više stezao. Iz pravca Sajmišta padala je ulica po ulica, a onda je izgubljen i Lužac. Borovo je odsječeno od Vukovara, da bi onda u žestokim napadima četnici izbili i na staro katoličko groblje i osnovnu školu „Stjepan Supanc“. Tako je Mitnica odsječena od središta, pa je grad ostao podjeljen na tri male cjeline, tri zasebna okruženja. U Borovu su se momci borili za svaku kuću. No, neprijatelj je polako prodirao, borci iz središta grada se povlače i odlaze na proboj, Mitnica još uvijek čvrsto drži sve položaje, s tim da otvara i novu liniju na „Najpaorovoj bašći pored vodotornja, jer sada i s ove strane imamo četnike. Našli smo se u potpunom okruženju, bez prilaza bolnici, a tisuće granata su sve više pogađale civile u razorenim sada već i podrumima.
Protuoklopnih redstava skoro da više nije ni bilo, a streljivo za pješačko naoružanje smo brojali na komade i s jednih položaja uzimali da bi ga dali na druge položaje, gdje su napadi bili žešći. Svakog trena su nam linije mogle biti probijene, a onda, ne smijem ni pomisliti što bi se dogodilo s civilima sa Mitnice. U kasnim večernjim satima 17. studenoga 1991. sazivam zapovjednike Mitnice, te poslije sagledavanja svih činjenica donosimo tešku odluku: ponuditi sebe i vojsku za spas civila.
Stupam u vezu sa jugo-vojskom i nudim pregovore. Dogovaram moj odlazak na Goldschmitov salaš za 18. studenoga 1991. No, Zdravko Komšić i Matija Mandić me ne puštaju samog, tako da nas trojica 18. studenoga 1991. oko podne odlazimo u „štab“ izmješteno zapovjedno mjesto jugo-vojske, gdje nas dočekuju njihovi predstavnici, predstavnik MC križa Nikolas Borsinger i mnoštvo kamera i novinara.
Srbi traže bezuvjetnu predaju oružja, a mi izvlačenje civila i prijevoz istih u Hrvatsku, pa onda predaja vojske s oružjem. Konačan dogovor je bio da ćemo zajedno civii i vojska doći na novo groblje, gdje će vojnici odložiti oružje i predati se jugo-vojsci, a civili će biti ukrcani u kamione i autobuse i prebačeni u Hrvatsku. MCK je jamčio ispunjenje obveza iz ovih pregovora, ali srpska strana ipak nije u cijelosti ispoštivala dogovor.
S oružjem se predalo 182 borca, koji su prenoćili na Ovčari, a potom prebačeni u koncentracioni logor u Sremsku Mitrovicu. Svi civili su također odveženi u Srbiju. Tada su ih razvrstali i muškarce priključili borcima, a žene i djecu prebacili u Hrvatsku. Borci su razmijenjeni u nekoliko razmjena, a najveća grupa 14. kolovoza 1992. Jedan je borac ubijen u Sremskoj Mitrovici, jedan je civil nestao već poslije novog groblja, a jedan poslije Šida. Svi ostali i civili i borci su se vratili u Hrvatsku.
Značajan broj boraca s Mitnice u to vrijeme se nalazio u bolnici, a bilo je stanovnika Mitnice u drugim dijelovima grada, gdje se mnogima gubi trag, tako da je broj nestalih boraca i civila s Mitnice znatno veći od ova tri, koja sam spomenuo kao žrtve koje su stradale poslije pregovora, a pregovori su se odnosili i na njih. (preuzeto iz knjige *Gdje su naši najmiliji?*, Zagreb, 1996., str. 20)

I BOLNICA JE BILA META

Nakon okupacije hrvatskoga grada Vukovara, Jugoslavenska (zapravo srpska) armija iz Medicinskog centra Vukovar odnijela je cjelokupnu medicinsku dokumentaciju. Zbog toga navedeni podaci o radu bolnice i ranjenima nisu potpuni.

Logo „Mjesta sjećanja" u Vukovarskoj bolnici;
osmislili su ga Ivica Propadalo i Željko Kovačić

Već nakon prvih barikada u Kninu 17. kolovoza 1990., kojima je započela oružana pobuna Srba u Hrvatskoj, a na temelju izvještaja koji su pristizali u Ministarstvo zdravstva RH i prema procjeni mogućih sljedećih događaja, tadašnji ministar zdravstva RH, prof. dr. sc. Andrija Hebrang, sa skupinom suradnika u tajnosti je započeo s pripremama prilagodbe zdravstvenog sustava mogućim ratnim izazovima. Tijekom rujna 1990. izvršena je inventura u svim dostupnim skladištima sanitetske opreme i materijala. S obzirom na eskalaciju nasilja i činjenicu da je federalna armija u više navrata odbila pružiti pomoć u provođenju zdravstvene zaštite, čak i hitne medicinske pomoći ugroženom stanovništvu, te zbog prijetnje od agresije na Republiku Hrvatsku, ministar zdravstva je 19. prosinca 1990. utemeljio Štab zdravstva RH, sa zadaćom organizacije zdravstvene službe u novim okolnostima.

Na prijedlog Štaba zdravstva RH, ministar unutarnjih poslova RH Josip Boljkovac je 4. veljače 1991. donio Odluku o formiranju Mobilnih kirurških ekipa za potrebe specijalnih postrojbi policije, čime je Štab zdravstva RH prerastao u Štab saniteta RH. Prva akcija mobilne kirurške ekipe bila je u Pakracu 2. ožujka 1991., gdje je pružala sanitetsku potporu pripadnicima ATJ Lučko, a prva intervencija bila je na Plitvicama 31. ožujka. Paralelno s razvojem hrvatskih oružanih snaga, u travnju 1991. Štab saniteta RH prerastao je u Glavni štab saniteta RH (GŠSRH), preuzimajući temeljnu i glavnu ulogu u organizaciji trojnog sustava: civilna zdravstvena zaštita pučanstva, sanitetska potpora postrojbama specijalne i temeljne policije MUP-a RH, te sanitetska potpora postrojbama ZNG-a i drugim novoosnovanim postrojbama Ministarstva obrane. Njegovim preustrojem, 3. rujna 1991. osnovan je Glavni sanitetski stožer RH (GSSRH), čiji zapovjednik je postao prim. dr. Ivo Prodan. GSSRH ustrojen je na odjele i službe, a sukladno odlukama ministra zdravstva, u Hrvatskoj se prvi puta uvodi novi pristup organizaciji zbrinjavanja ranjenika na ešalonskoj razini:

- Prvi ešalon - evakuacija ranjenika iz prvih borbenih linija do kirurške prihvatnice uz pružanje prve medicinske pomoći;
- Drugi ešalon - kirurška prihvatnica za pružanje prve kirurške pomoći;
- Treći ešalon - privremene zdravstvene ustanove rezervnih lokacija (ratne bolnice) ili zdravstvene ustanove u blizini bojišnice s timovima za kompletnu obradu ranjenika i stradalnika;
- Četvrti ešalon - zdravstvene ustanove definitivnog zbrinjavanja ranjenika i stradalnika te tercijarne zdravstvene ustanove rehabilitacije ranjenika i stradalnika.

Tako je u vrlo kratkom roku u Hrvatskoj ustrojen kvalitetan, svrsishodan i primjeren zdravstveno-sanitetski sustav, spreman odgovoriti na sve moguće situacije, a rezultati zdravstveno-sanitetske službe u Domovinskom ratu među najvišima su u svjetskim ratovima.

Dakako, GSSRH odigrao je najznačajniju ulogu u organizaciji opskrbe vukovarske ratne bolnice lijekovima i sanitetskim materijalom, te popune kirurškim i drugim medicinskim osobljem, posebice u okolnostima potpune blokade, kao i u organizaciji konvoja kojima su evakuirani ranjenici iz bolnice, a ratni ministar zdravstva prof. dr. sc. Andrija Hebrang gotovo svakodnevno je bio u kontaktu s ravnateljicom vukovarske bolnice.

Tijekom agresije na Hrvatsku u jesen 1991. topovi, tenkovi, višecjevni bacači raketa i zrakoplovi JNA, djelomično ili potpuno, razrušili su tridesetak medicinskih ustanova. Neke od hrvatskih bolnica pogođene su s više od tisuću komada raznog artiljerijskog streljiva! Među njima se, po broju pogodaka i po nemogućim uvjetima rada u potpunom neprijateljskom okruženju, posebno izdvaja ratna bolnica Vukovar.

Uoči srpske agresije 1991. Medicinski centar Vukovar imao je 420 bolničkih postelja i 933 zaposlenika: od toga 104 liječnika i 337 medicinskih sestara. Do kraja opsade ostalo je raditi oko 350 liječnika, medicinskih sestara i osoblja vukovarske ratne bolnice, a odmah nakon okupacije grada njih 250 završilo je u progonstvu. Prve žrtve napada srpskih terorista dovezene su u Medicinski centar Vukovar već početkom travnja. Nakon masakra hrvatskih redarstvenika u zasjedi srpskih terorista u Borovu Selu 2. svibnja 1991., u kirurškoj poliklinici i kirurškom odjelu vukovarske bolnice uvedena su dvostruka dežurstva i pripravnost potrebnih djelatnika. Od tada su djelatnici Medicinskog centra Vukovar srpske nacionalnosti počeli napuštati radno mjesto. Unatoč radnoj mobilizaciji mnogi od njih prešli su na stranu agresora.

Da bi se djelatnici vukovarske bolnice i prostor što bolje organizirali za rad u izvanrednim ratnim uvjetima, u srpnju 1991. utemeljen je “Krizni štab”, a u protuatomskom skloništu uređene su soba Jedinice intenzivnog liječenja (JIL), soba za djecu – s inkubatorom, te dva prostora sa 120 montažnih ležajeva za ranjenike i osoblje. Sklonište je imalo sanitarni čvor, pomoćnu kuhinju te skladišta za pričuvu lijekova, hrane, posteljine i vode. Bolnički prozori i vrata na suterenskim i podrumskim prostorijama zaštićeni su vrećama s pijeskom i drvenim gredama. Dok je bilo moguće, Glavni sanitetski stožer (GSS) RH u Zagrebu svakih 14 dana slao je u Vukovar medicinske ekipe (jedan kirurg i jedan specijalizant ili dva kirurga, anesteziolog, ponekad i ortoped, te medicinski tehničari - anestetičari ili instrumentarke).

Unatoč jasno vidljivim oznakama Crvenoga križa na krovu i u dvorištu, na vukovarsku je bolnicu tijekom opsade grada prosječno padalo oko 70 do 80 granata dnevno; katkad je na bolnicu i njezinu bližu okolicu u jednom danu palo i više od 700 granata. Zbog neprestanih napada topništva JNA i srpskih paravojnih postrojbi, bolnički odjeli se nakon 25. kolovoza 1991. više nisu mogli koristiti za smještaj bolesnika. Život i rad u bolnici od tada se morao premjestiti u suteren i hodnik koji je povezivao staru i novu bolničku zgradu, te u protuatomsko sklonište. Gipsaona i soba za rentgen u suterenu poslužile su kao operacijske dvorane. Abdominalne operacije rađene su na stolu za preglede u sobi s rentgenskim aparatom, a sve ostale operacije radile su se i na stolu za gipsanje, a katkad i na kolicima i na nosilima. U takvom prostoru, koji nije bio predviđen za neki ozbiljniji kirurški rad, djelovala je kirurgija ratne bolnice Vukovar. Posao je organiziran timski, tako da su za operacije pripremljena tri kirurška tima koja su bila na raspolaganju 24 sata. Operirani pacijenti odmah su prebacivani u sklonište gdje je bio uređen Odjel za intenzivnu terapiju i njegu, te postoperativna njega i Odjel za novorođenčad i njihove majke. U suterenu stare bolnice improviziran je i prostor za neurologiju i psihijatriju.

Dok se još moglo izaći iz Vukovara, teško ranjene osobe u vukovarskoj bolnici bile su obrađene, a potom prevožene u Vinkovce i Đakovo, odnosno dalje prema Osijeku ili Zagrebu. U pet konvoja, koje je dovela ekipa dr. Josipa Husara, iz Vukovara je evakuirano oko 600 ranjenika, a u Vukovar je dovezeno oko 1800 tona hrane i lijekova te oko 2300 tona ostaloga materijala. Kad su prilike omogućavale, lakše ranjeni pacijenti prebacivani su u sklonište u zgradi „Borovo-Commercea", u sklopu kombinata „Borovo", gdje je bila organizirana rezervna bolnica s medicinskom službom. U tom najbolje opremljenom skloništu u Vukovaru, s agregatima i stalnim dotokom vode i električne energije, boravilo je oko 250 ranjenika i 600 civila. Sklonište je bilo "pregrađeno" zastorima od plahti, da bi se

odvojio prostor u kojemu su živjele obitelji od prostora u kojemu su bili smješteni ranjeni i umirući. Premještanjem lakših ranjenika iz bolnice oslobađala su se mjesta za nove ranjenike i pacijente. Posljednji premještaj 30-ak ranjenika iz bolnice u „Borovo-Commerce“, uz veliki rizik za ranjenike i vozače, dovršen je tijekom noći 8. studenoga 1991. godine.

Ostaci zgrade „Borovo-Commercea“ u Borovu Naselju, razrušene u završnom napadu JNA 18. i 19. studenoga 1991.; fotografija je snimljena nakon srpske okupacije (autor fotografije: mr.sc. Božo Biškupić)

Osim toga, za zbrinjavanje ranjenika bio je formiran stacionar Ilok sa svojim timovima primarne zaštite, te stacionar u Bogdanovcima koji je uspješno djelovao do okupacije, a u podrumu Eltzova dvorca, koji je ubrzo uništen, bile su opremljene operacijske dvorane. Hitna medicinska pomoć, koja je djelovala na svim razinama slobodnoga dijela grada, svoju je bazu imala u ratnoj bolnici Vukovar, a bolnici je ubrzo nakon osnivanja u rujnu 1991. bila pridružena i ratna sanitetska postrojba, formirana pri stožeru obrane grada.

Primarna zdravstvena zaštita s timovima liječnika i medicinskih sestara, te zalihama lijekova i sanitetskoga materijala, bila je organizirana kroz civilna skloništa u gradu, što je spriječilo izlazak i veće stradavanje ljudi. Uz spomenuto „Borovo-Commerce“, zdravstvena zaštita organizirana je u skloništima „Obućara“ i Radnički dom u Borovu Naselju, stambenim naseljima „Banane“ (Borovo Naselje) i „Centar“ (grad Vukovar), Olajnica, u osnovnim školama „Ivo Lola Ribar“ i „Vladimir Nazor“, u podrumu trgovine „Alpina“, vinskom podrumu u Ribarskoj i vinskom podrumu ispod dvorca Eltz. Spomenuta skloništa bila su na

vezi s bolnicom, a svakodnevno im je dostavljana potrebna količina lijekova i sanitetskoga materijala. U skloništima su bili stalno raspoređeni liječnici i medicinske sestre.

Od kraja kolovoza najveći dio osoblja gotovo i nije napuštao bolnicu, a neprestani prijem ranjenika zahtijevao je nadljudske napore liječnika, medicinskih sestara i ostaloga bolničkog osoblja, kako bi svi pacijenti bili obrađeni i zbrinuti. U početku je svaki ranjenik odmah po primitku bio potpuno dijagnostički obrađen, a u posljednja dva mjeseca, nakon što su uništeni laboratorij i rentgen odjel, mogao se odrediti samo osnovni laboratorijski status i radiološka obrada. O svakoj ranjenoj osobi vođena je potpuna evidencija, no pripadnici JNA su nakon ulaska u bolnicu zaplijenili i odnijeli svu bolničku dokumentaciju, tako da je teško odrediti precizan broj primljenih i zbrinutih ranjenika i drugih pacijenata. Ipak, na temelju dostupnih podataka, s velikom vjerojatnošću može se reći da je tijekom opsade Vukovara u Medicinski centar Vukovar primljeno i obrađeno najmanje 2500 ranjenika. Pri tome je izvršeno više od 1000 većih operacijskih zahvata. Najmlađi ranjenik imao je 6 mjeseci, a najstariji 88 godina. U prosjeku je, dakle, dnevno primano oko 30 ranjenika, a dogodilo se da su u jednom danu bila primljena čak 92 ranjenika, od kojih je većina zahtijevala hitnu operaciju, tako da su dva anesteziologa toga dana morala izvršiti čak 78 anestezija! Procjena je da su od ukupnog broja ranjenika 70% bili civili, 25% pripadnici ZNG-a, 5% pripadnici MUP-a. Više od 80% rana nastalo je od posljedica eksplozije, manje od 10% uzrokovano je metkom, a približno 5% rana bile su opekline uzrokovane bombama s napalm-smjesom. Ostale ozljede nastale su rušenjem zgrada i zračnim udarima. Stopa smrtnosti, koja je krajem rujna iznosila 1,5 – 1,7%, zbog iznimno teških uvjeta rada narasla je pred okupaciju do 3%.

S lijeva na desno: med. ses. Vesna Belinić (drži kompresu), dr. Boris Kratofil, med. ses. Mihaela Brajković u improviziranoj operacijskoj sali, u podrumu bolnice (u mirnodopsko vrijeme ambulanta za male kirurške zahvate), listopad/studeni 1991.
(fotografiju darovao: dr. Boris Kratofil)

S lijeva na desno: dr. Boris Spajić (okrenut leđima) u razgovu s vms Binazijom Kolesar; medicinski tehničar – anestetičar Zlatko Bukor (naslonjen na zid) u hodniku ispred kirurške ambulante, listopad/ studeni 1991. (fotografiju darovao: dr. Boris Kratofil)

S lijeva na desno: dr. Stanko Kušt, med. sestra Zorica Ganić, med. sestra Vesna Belinić, med. tehničar Ante Arić, dr. Boris Kratofil i dr. Edin Zujović u prostoru za odmor bolničkog osoblja u rentgen sobi u podrumu bolnice, listopad/studeni 1991. (fotografiju darovao: dr. Boris Kratofil)

Tijekom najžešće opsade grada u bolnici se rodilo 16-ero djece, od kojih su petero rođeni kao nedonoščad. Četvero je preživjelo (I. B., K. V., E. Đ., I. B.), a jedno nedonošče, teško samo 700 grama, umrlo je trećega dana nakon rođenja. Svi ranjenici bili su jednako tretirani i zbrinuti bez obzira na njihovu vjeru ili nacionalnu pripadnost. U bolnici su liječeni i ranjeni vojnici agresorske JNA, čak i pripadnici ozloglašenih srpskih paravojnih postrojbi. Tijekom opsade neki od liječenih vojnika JNA potpisom su, na vlastiti zahtjev, podržali apel ravnateljice bolnice dr. Vesne Bosanac o prestanku napada na bolnicu. Jedan od vojnika JNA koji je od posljedica plinske gangrene umro, dobio je 6 boca krvi, iako je ona u bolnici stalno nedostajala. Ironično je da je neprijatelj gađao bolnicu dok su u njoj liječnici obrađivali njegove ranjene vojnike. Tako je jednom prilikom tenkovska granata uletjela kroz podrumski prozor baš u sobu gdje su bili smješteni ranjeni vojnici JNA, te je proletjevši iznad njihovih glava probila zid susjedne sobe, koja je medicinskom osoblju služila za odmor, i zabila se u pod, ali nije eksplodirala.

O razmjerima uništavanja vukovarske bolnice i o uvjetima rada te o strahotama kroz koje su prolazili ranjenici, liječnici, medicinske sestre, tehničari i drugo osoblje vukovarske bolnice, domaća i međunarodna javnost bila je pravodobno obaviještena, jer je dr. Vesna Bosanac gotovo svakodnevno slala apele za pomoć i spas ranjenika, te prosvjede zbog svakodnevnog granatiranja i razaranja bolnice, ministrima Vlade RH, zapovjednicima Hrvatske vojske, promatračima Europske zajednice u hotelu "I" u Zagrebu, te papi Ivanu Pavlu II. i drugim europskim i svjetskim državnicima i dužnosnicima (predsjedavajući Ministarskoga vijeća Europske zajednice Hans Van Den Broek, francuski predsjednik Francois Mitterand, talijanski predsjednik Francesco Cossiga, njemački kancelar Helmut Kohl, britanski premijer John Major, predsjednik Sjedinjenih Američkih Država George Bush, australski premijer Robert James Lee Hawk).

Ravnateljica vukovarske ratne bolnice dr. Vesna Bosanac i zapovjednik ratnoga saniteta općine Vukovar dr. Juraj Njavro, zajedno s ostalim liječnicima, medicinskim sestrama, tehničarima i ostalim osobljem postali su simbolom humanosti. Tijekom gotovo puna tri mjeseca opsade Vukovara savjesno i požrtvovano radili su danonoćno, bez pravoga odmora i na granici iscrpljenosti. Operacije se nisu prekidale ni tijekom granatiranja grada i bolnice. Liječnici i ostalo osoblje bolnice živjeli su s ranjenicima i brinuli se o njima kao o članovima vlastite obitelji, teško proživljavajući njihove patnje. Svima se u sjećanje usjekao prelijepi mladić, koji je cijelu noć plakao jer je ostao bez noge. No, svima je u sjećanju ostao i izniman moral ranjenika, koji su, unatoč svojoj nevolji i teškom vlastitom stanju, često pjevali pjesme o Hrvatskoj.

S lijeva na desno: dr. Željko Jelinčić, dr. Ivica Matoš, dr. Boris Kratofil, dr. Tomislav Vlahović, dr. Vesna Bosanac, dr. Juraj Njavro i dr. Stanko Kušt (sjedi na podu), u sobi za prijavu bolesnika (u ratu je poslužila kao radna soba dr. V. Bosanac) – „kafić kod Vesne", listopad/studeni 1991.
(fotografiju darovao: dr. Boris Kratofil)

Do sredine rujna lijekovi i hrana, te razna pomoć pristizali su redovito. Lijekovi i sanitetski materijal primani su od Glavnog sanitetskog stožera Ministarstva zdravstva, Caritasa, raznih nevladinih udruga i pojedinaca. No, nakon potpune blokade grada, radni i životni uvjeti u bolnici bili su sve teži i teži. Nedostajala je voda, grijanje, električna energija, hrana, lijekovi, sanitetski materijal, a broj ranjenih povećavao se iz dana u dan. Od sredine listopada suteren i protuatomsko sklonište postali su toliko napučeni da su ranjenici smještani po hodnicima, čekaonicama, RTG snimaonicama i ambulantama za pregled bolesnika. Katkad su krevet povremeno dijelila dva pacijenta, a ranjenici su morali biti smješteni samo na madracima na podu ili klupama i stolovima za pregled bolesnika, tako da im se jedva moglo pristupiti.

Higijenski uvjeti bili su ispod minimuma, a nestašica lijekova donekle je ublažena prikupljanjem zaliha iz ljekarni na Mitnici, Borovu i središtu grada te racionalnim trošenjem. Kad su zbog povećanoga broja ranjenika zalihe nestale, hrabri ljudi u sustavu logistike bolnice odlazili su u grad riskirajući živote u potrazi za lijekovima, sanitetskim materijalom i posteljinom. Najviše je nedostajalo antibiotika, analgetika i zavoja. Zbog sveopće nestašice i anestezija se morala provoditi vrlo ekonomično i oprezno. Manji zahvati obavljali su se uz lokalnu anesteziju, a operiralo se najčešće u spinalnoj anesteziji, što znači da se vrlo mala količina anestetika davala u neposrednu blizinu kralježničke moždine i tako osigurala potpuna neosjetljivost tijela od pupka pa na dolje. Ranjenici su tako bili pri svijesti, ali nisu osjećali bol. Jednako štedljivo kao anestezija, upotrebljavala se i plazma, a nedostatak krvnih derivata nadoknađivali su građani, branitelji i medicinsko osoblje dobrovoljnim davanjem krvi. Usprkos iznimno teškim ratnim uvjetima svi davatelji pregledani su prije davanja, a jednako tako, temeljito je pregledan svaki uzorak krvi prije primjene. Tijekom opsade, ukupno je prikupljeno 1700 boca krvi.

S obzirom na to da je, uz laboratorij i rentgen odjel, granatiranjem uništen i Odjel za sterilizaciju, čije je postrojenje postalo neuporabljivo, materijal potreban za operativne zahvate (operacijsko rublje, instrumenti i rukavice) od sredine listopada sterilizirao se u suhom sterilizatoru, a jedina kontrola sterilizacije bile su kontrolne trake. Materijal potreban za medicinski rad sterilizirao se u 3 suha sterilizatora, koji su zbog oštećenja zgrade često premještani. Prostor za sterilizaciju improviziran je u protuatomskom skloništu, a tri medicinske sestre, uz cjelodnevni rad, uspijevale su osigurati dovoljno sterilnoga materijala, instrumenata i odjeće za obavljanje potrebnih operativnih zahvata.

U početku su se mrtvi pokapali na gradskom Novom i Bugarskom groblju, potom u velikim zajedničkim grobnicama na Starom katoličkom groblju u blizini Vatrogasnog doma, a ubrzo i na starom groblju kraj stadiona NK „Sloge", uz čiji zid je iskopana velika grobnica. Naposlijetku, pred kraj opsade, „pogrebni odjel" smješten je u staroj upravnoj zgradi Lučke kapetanije, preko puta bolnice. Umrli u bolnici, kao i dovezena tijela poginulih iz raznih dijelova grada, polagala su se u dvorište Kapetanije, radi pripreme za ukop. Kad je ponestalo lijesova, mrtvi su stavljani u plastične vreće s označenim brojevima. Dio mrtvih tako je i tu ukopan, a oko 110 nepokopanih tijela, zatečenih u dvorištu Kapetanije, srpski vojnici i novinari lažno su prikazali kao žrtve koje su ubili hrvatski vojnici. Mrtvi su zakapani i pojedinačno, u nekim zaklonjenim prostorima (garažama, vrtovima i slično). Zbog neprestanih borbi, u posljednjih deset dana opsade nisu se mogli pokupiti i pokopati svi poginuli i umrli, pa je gradu i bolnici prijetila epidemija širih razmjera do koje, unatoč užasnim uvjetima života, ipak nije došlo.

Dvorište Lučke kapetanije pred kraj opsade Vukovara (autor fotografije: Ante Arić)

Gradski vodovod bio je uništen već sredinom rujna, tako da se nestašica vode stalno osjećala. U protuatomskom skloništu bolnica je imala vlastite rezervoare za vodu, kapaciteta 12.000 litara vode, te rezervoar kapaciteta 2000 litara vode u praonici rublja, a dnevna potrošnja kretala se od 2000 do 3000 litara vode. Voda je pod neprekidnom topničkom vatrom dovožena cisternama iz Borova, sve dok one nisu pogođene i uništene, a svoju hrabrost životom je platilo troje vatrogasaca. U posljednja dva tjedna opsade voda se dopremala iz obližnjih bunara koji nisu bili u funkciji 30-ak godina, pa je njihova kaptabilnost bila svega 150 litara svakih dva sata. Voda se donosila u kanistrima, oko 500-600 litara dnevno (zbog sigurnosti uglavnom noću), i odmah se tretirala s 10 puta većom dozom izosana-G. Također, voda se destilirala u jednoj obližnjoj kući u kojoj je bio kotao za destiliranje rakije. Dnevno sljedovanje vode za piće i higijenu tada je smanjeno na pola litre.

Kao tehnološka voda upotrebljavala se voda iz cijevi uništenoga sustava za centralno grijanje, a djelatnici bolnice čekali su da padne kiša, da bi se mogli oprati s kišnicom skupljenom u posude. Kišnica se, dakako nakon kloriranja, koristila i za piće.

Zbog nestašice vode i električne energije praonica rublja radila je samo noću, kako bi se ograničena količina struje mogla koristiti za potrebe kirurgije. Strojevi su radili na ručni pogon, da bi se voda racionalno koristila, tj. voda od drugog i trećeg ispiranja koristila se za prvo pranje. Tako je bilo sve do početka studenoga, kada je u topničkom napadu praonica djelomice urušena. Operacijsko krvavo rublje osoblje praonice i spremačice od tada su prale u ograničenim količinama hladne vode, a sušilo se u hodnicima. Usprkos tome, kirurgija nikada nije ostala bez potrebitoga čistog rublja. Dakako, oskudica vode otežavala je održavanje čistoće bolničkoga prostora, o kojoj su brinule samo 24 spremačice. Zbog oskudice vodom nisu se mogli ispirati ni filmovi na Odjelu za radiologiju, pa su slike morale biti proučavane odmah prilikom razvijanja, dok su bile vlažne, jer su sušenjem postajale zamagljene.

Kad je sredinom rujna došlo do prekida opskrbe bolnice električnom energijom, koju su hrabri djelatnici HEP-a Vukovar svakodnevno popravljali, aktiviran je bolnički električni generator ("agregat") snage 186 kw. On je bez većih poteškoća radio do sredine listopada, kad je u granatiranju s položaja JNA uništen. Potom je instaliran novi agregat iz tvornice Borovo, snage 168 kw, a za vrijeme montaže radio je pokretni agregat snage 40 kw, ali samo za potrebe kirurgije. Problem nafte rješavan je dovozom iz privatnih deponija u limenim bačvama. Nakon što je u jednom od mnogobrojnih granatiranja uništen i taj agregat, djelatnici HEP-a i "Borova" su u trafostanici TS Priljevo prespojili bolnicu izravno na agregat u tvornici "Borovo", koji je bio slabije snage i oscilirajućeg napona. Ova izravna veza radila je samo za potrebe praonice rublja i to samo noću kad je obim kirurških intervencija bio manji. S okupacijom naselja Lužac početkom studenoga, nastao je energetski kolaps, tako da je za kiruršku salu korišten agregat iz uništene policijske postaje, snage 28 kw. S obzirom na to da isti nije mogao zadovoljiti potrebe RTG aparata, instaliran je i pomoćni agregat na ulaznim vratima bolnice, snage 10 kw. Ipak, operacije ili obrada bolesnika katkad su obavljane i pod svjetlom baterijskih svjetiljki, voštanih svijeća i improviziranih uljnih svijeća („uljanica"), koje su djelatnici sami radili. Svijeće, koje su korištene u bolničkim prostorijama, nabavljane su iz depoa zagrebačke "Na-Me" i VUPIK-ove prodavaonice u Gundulićevoj ulici u susjedstvu bolnice.

Vukovar, 7. rujna 1991. (autor fotografije: Mario Filipi)

U rujnu je razoren i sustav za zagrijavanje, pa je u zgradi i u operacijskim dvoranama bilo vrlo hladno. Sve što su djelatnici bolnice nakon uništavanja popravili (sterilizator, opskrba vodom, agregat, kuhinja) ubrzo bi opet bilo pogođeno i uništeno. Ostaje pitanje je li se to događalo zbog iznimno velikoga intenziteta granatiranja u kojem se sistematski sve uništavalo ili su agresori dobivali točne informacije od nekog djelatnika bolnice i potom svojim projektilima precizno pogađali njenu infrastrukturu.

Kuhinja je bila pogođena vrlo brzo i premještena u prizemlje stare bolničke zgrade, u okulističku ambulantu. Na početku rata pripravljalo se 450 obroka, tri puta na dan, a krajem opsade i više od 700 obroka. Unatoč tome što je i improvizirana kuhinja bila čestom metom projektila, 4 KV kuharice i 6 pomoćnih kuharica svakodnevno su na tri štednjaka na kruto gorivo (drvo) pripremale 3 obroka za bolesnike, ranjenike i osoblje.

I nabava kruha bila je opasna po život, jer se donosio iz često gađane pekare u Priljevu (u krugu VUPIK-ova silosa), između Borova Naselja i Vukovara. Višekratni pokušaji aktiviranja pekare, koja bi znatno popravila opskrbu kruhom, bili su uzaludni, jer čim bi pekara počela raditi, postala bi metom žestokoga napada. U jednom od njih poginulo je čak petero ljudi. Stoga su se u pomoćnoj bolnici u zgradi "Borovo-Commercea" pekle beskvasne pogačice, koje su distribuirane tijekom noći, a bilo ih je u toliko malim količinama da ih je teško bilo rasporediti. Dakako, prioritet su imali ranjenici. Kad je u posljednja dva tjedna komunikacija s Borovom prekinuta, kruh se pekao u dvije privatne kuće u blizini bolnice, najčešće bez kvasca, zbog čega je bio vrlo tvrd, tako da su dobivene štruce popularno

nazvane „pancir pogačice“. Svaki pacijent dobivao je šnitu, a osoblje pola šnite kruha. Do samoga kraja opsade, a prema mogućnostima, pripremala se i posebna hrana za dijabetičare i pacijente s probavnim smetnjama.

Problem mesa rješavan je klanjem stoke na licu mjesta i to na periferiji grada (na području Mitnice), kod samih borbenih položaja. Uz redovitu opskrbu, koju je vodila logistika bolnice, hrana je dobivana od Caritasa, te hrabrih pojedinaca koji su riskirajući svoj život kombijima dovozili namirnice. Posebice vozači iz Đakova i vozači iz okolnih sela, primjerice iz Petrovaca, koji su donosili svježe mlijeko i povrće. S postojećim zalihama hrane bilo je vrlo teško pripremiti kvalitetne obroke za sve ljude u bolnici. Primjerice, jedna svinja znala je biti cijela dnevna zaliha za pripremu obroka s mesom za 600 ljudi. Zbog toga je osoblje bolnice dobivalo manje obroke od pacijenata, a često bi za večeru dobilo rižu na mlijeku. Oskudica hrane i nadljudski napori učinili su da je osoblje bolnice izgubilo i do 10 kg na težini. U listopadu su obroci mesa smanjeni, a zadnjih dana mesa nije niti bilo. Povremeno su pacijentima dijeljeni “prehrambeni paketi” dobiveni od ZNG-a.

Nakon okupacije grada, pripadnici JNA su 20. studenoga 1991. iz bolnice izveli oko 400 ranjenika, djelatnika te članova njihovih obitelji i drugih civila. Najmanje 267 osoba izvedenih iz bolnice ubijeno je ili se vode kao nestale. Samo na Ovčari ubijeno je 200 osoba, među kojima i 18 djelatnika bolnice. Dok su vojnici JNA iz bolnice izvodili ranjenike i osoblje bolnice, njihov zapovjednik, „oficir“ JNA, Veselin Šljivančanin, koji je preuzeo nadzor nad bolnicom i kontrolirao situaciju, održao je „govor pobjednika“ okupljenim liječnicima i medicinskom osoblju, naglasivši da se JNA i ostale srpske postrojbe zajednički bore i djeluju s istim ciljem.

dr.sc. Ante Nazor
Hrvatski memorijalno-dokumentacijski
centar Domovinskoga rata

Fragmenti kronologije događaja u vukovarskoj bolnici 1991.

2. travnja (utorak):
U vukovarsku bolnicu primljena je teško ranjena Lj. N., na koju su, dok je prolazila automobilom prema Bršadinu, pucali srpski teroristi i teško joj ozlijedili potkoljenicu. Nakon njezina ranjavanja dr. J. Njavro je u veslačkom klubu Vukovar organizirao tečaj Prve pomoći za građanke Vukovara.

Tijekom travnja u vukovarsku bolnicu primljena su najmanje 4 ranjenika.

2. svibnja (četvrtak):
Nakon što su u Borovu Selu kod Vukovara srpski teroristi iz zasjede ubili 12 i ranili 21 hrvatskoga policajca, u vukovarsku bolnicu dopremljen je 21 ranjenik; 15 pripadnika MUP-a i 6 srpskih terorista. Svi su zbrinuti na najbolji mogući način.

Tijekom svibnja u vukovarsku bolnicu primljeno je najmanje 39 ranjenika.

lipanj:
Dragovoljci koji su se organizirali za obranu Vukovara cijepljeni su protiv tetanusa, a određena im je i krvna grupa. Počele su se opremati pomoćne ambulante u raznim dijelovima grada (dvorac grofa Eltza, Mitnica itd.): nekoliko kreveta, mala operacijska sala sa starijim anesteziološkim aparatom, instrumentarij, te lijekovi i sanitetski materijal koji je nabavljan iz Glavnog sanitetskog stožera RH, ali i raznim privatnim kanalima.

3. lipnja (ponedjeljak):
U Sremske Čakovce stiže 17 tenkova, 4 oklopna i 2 sanitetska vozila JNA, kao posljedica incidenta u kojem je iz automobila pucano po stanovništvu nakon nogometne utakmice, pri čemu su ranjena dva Hrvata i dovezena u bolnicu.

17. lipnja (ponedjeljak):
Jugoslavenska narodna armija (JNA) je u Boboti izgradila poljsku bolnicu, u koju su iz vukovarske bolnice došli raditi liječnici srpske narodnosti dr. R. D. i dr. Lj. C.

Tijekom lipnja u vukovarsku bolnicu primljeno je najmanje 7 ranjenika.

srpanj:
Provedeno je čišćenje i sanacija te opremanje protuatomskoga skloništa vukovarske bolnice, koje je sagrađeno uz novu bolničku zgradu i povezano s bolnicom. Nabavljen je kamion NATO prehrambenih paketa (konzerve s hranom, tablete za dezinfekciju vode, paketići za pripremu kave, čokoladice i drugo) i pripremljene su vreće za punjenje pijeskom radi zaštite prizemnih otvora u bolnici. Bolnica je opskrbljena lijekovima, odjećom i svime što se smatralo potrebnim za preživljavanje u ratnim uvjetima. No, nitko nije mogao pomisliti da će rat biti toliko brutalan. U podrumu dvorca grofa Eltza organizirano je skladište sanitetskoga materijala, koji su pripremali dragovoljci 1. sanitetskoga voda 124. (204.) brigade ZNG-a.

4. srpnja (četvrtak):
Nakon višesatne borbe hrvatski gardisti i policajci odbili su topničko-pješački napad pobunjenih Srba iz Borova Sela na Borovo Naselje.

25. srpnja (četvrtak):
Za v. d. ravnateljice Medicinskog centra Vukovar imenovana je dr. Vesna Bosanac.
Utemeljen je Krizni štab Medicinskog centra Vukovar.

Tijekom srpnja u vukovarsku bolnicu primljeno je najmanje 56 ranjenika.

1. kolovoza (četvrtak):
Zbog zračnog i topničkog napada JNA na Vukovar i Borovo Naselje u suterenu i protuatomskom skloništu vukovarske bolnice organizirana je operacijska dvorana i pripremljene su ostale prostorije za rad i prihvat bolesnika i osoblja sa svih bolničkih odjela.

3. kolovoza (subota):
Hrvatski branitelji uspostavili su nadzor nad prigradskim naseljem Lužac.

5./6. kolovoza (ponedjeljak/utorak):
Granatirana je upravna zgrada vukovarske bolnice. Ranjeni i bolesni premješteni su u protuatomsko sklonište i suteren bolnice.

11. kolovoza (nedjelja):
Ranjeni i bolesni vraćeni su na odjele bolnice.

13. kolovoza (utorak):
Žestoki napad na Borovo Naselje i Vukovar iz Borova Sela, te s brodova JNA na Dunavu (u tri i pol sata na grad je palo oko 120 projektila); gađana je bolnica i njezina okolica.

Od 1. do 24. kolovoza u vukovarsku bolnicu primljen je najmanje 31 ranjenik.

20. kolovoza: Djeca koja su evakuirana iz Vukovara „na ljetovanje“, vratila su se u grad radi priprema za početak školske godine.

24. kolovoza (subota):
Zrakoplovi JNA raketirali su napuštenu postaju ZNG-a na Opatovcu, a potom su mitraljirali silos Đergaj kod Bršadina. Hrvatski gardist Luka Andrijanić uspio je pogoditi dva zrakoplova.

25. kolovoza (nedjelja):
Iz kolone jugovojske koja se Borovskom cestom kretala iz Vukovara prema Borovu Selu, jedno vozilo skrenulo je s puta i naletilo na protutenkovsku minu; 4 ranjena vojnika JNA, od kojih 2 teže, dovezena su u vukovarsku bolnicu i obrađena, a potom su na zahtjev jugovojske premješteni iz bolnice na Vojno-medicinsku akademiju u Beogradu.
Žestokim topničkim i zračnim napadom na Vukovar i Borovo Naselje započelo je gotovo tromjesečno neprekidno granatiranje grada i bolnice. Bolnica je toga dana pogođena s više od 15 avionskih bombi, pri čemu je ranjen liječnik V. H. (28 godina). Projektili su razrušili dvije operacijske dvorane na drugom katu vukovarske bolnice, zbog čega su svi pacijenti i osoblje evakuirani u suteren i protuatomsko sklonište, gdje se od tada odvijao rad bolnice.
U bolnici su 32 pacijenta (većinom ranjenici).

26. kolovoza (ponedjeljak):
Novi žestoki napad JNA na Vukovar započeo je napadom zrakoplova tipa "galeb" u 9 sati; gađano je Borovo Naselje i samo središte Vukovara (oko 1200 granata), a dvije rakete "zemlja-zemlja" pogodile su vukovarsku bolnicu. Na bolnicu je pucano iz snajpera. U bolnicu su primljena najmanje 42 ranjenika, među njima brat (D. B., 11 godina) i sestra (J. B., 16 godina) ranjeni u topničko-zračnom napadu na grad.
U ruševinama dvorca Eltz zatrpano je nekoliko djelatnika administrativne službe. Prilikom intervencije, projektilom iz Vojvodine pogođeno je vozilo Hitne pomoći s velikim znakom Crvenoga križa. Teže je ranjen liječnik S. T. (29 godina) - teška ozljeda srednjega uha i centra za ravnotežu, a medicinski tehničar A. K. (28 godina) i vozač Hitne pomoći M. Z. (36 godina) lakše su ozlijeđeni.

27. kolovoza (utorak):
U nekoliko navrata na bolnicu je pucano iz snajpera.
U gradu je poginulo 8 ljudi, a u bolnicu je primljeno najmanje 15 ranjenika.

28. kolovoza (srijeda):
U bolnicu je primljeno najmanje 13 ranjenika, tako da u njoj leži više od 70 ranjenika.

29. kolovoza (četvrtak):
U bolnicu je primljeno najmanje 6 ranjenika.

30. kolovoza (petak):
U bolnicu je primljeno najmanje 15 ranjenika.

31. kolovoza (subota):
U napadu na Mitnicu i Borovo Naselje ranjeno je 26 civila, od čega devetero djece.
U bolnicu je primljeno najmanje 28 ranjenika.

1. rujna (nedjelja):
U bolnicu su primljena najmanje 3 ranjenika.

2. rujna (ponedjeljak):
U bolnicu je primljeno najmanje 8 ranjenika.

3. rujna (utorak):
U bolnicu je primljeno najmanje 13 ranjenika.

4. rujna (srijeda):
U bolnicu je primljeno najmanje 11 ranjenika.
Srpskim topništvom i vatrom iz strojnica kraj sela Bogdanovci napadnut je medicinski konvoj kojim su iz vukovarske bolnice u Zagreb evakuirani bolesnici s ozljedama glave i mozga. Medicinskom osoblju i pacijentima, koji su se sklonili u kanal duž ceste, trebalo je punih 6 sati da se izvuku u Vinkovce.

5. rujna (četvrtak):
Nešto prije 6 sati ujutro započeo je do tada najžešći topnički i zračni napad na Vukovar; na grad je svake minute pala jedna granata ili raketa. Pogođen je Dom umirovljenika; ubijene su 4, a ranjeno 6 starijih osoba. U bolnicu je primljeno najmanje 17 ranjenika.

Dr. Vesna Bosanac iznosi podatak o 36 poginulih i 210 ranjenih; u bolnici trenutno radi samo 250 ljudi.

6. rujna (petak):
U bolnicu je primljeno najmanje 5 ranjenika.

7. rujna (subota):
U bolnicu je primljeno najmanje 8 ranjenika; posljedica topničkoga napada JNA samo nekoliko sati nakon potpisanoga primirja.

8. rujna (nedjelja):
U bolnicu je primljeno najmanje 7 ranjenika.

9. rujna (ponedjeljak):
U bolnicu je primljeno najmanje 9 ranjenika.

10. rujna (utorak):
U bolnicu je primljeno najmanje 6 ranjenika.
Izravnom paljbom iz strojnice, radnica u Rtg odjelu vukovarske bolnice Lj. O. (39 godina) ubijena je na putu od posla do kuće.

11. rujna (srijeda):
Iako je na snazi trebalo biti potpisano primirje, Vukovar je napadnut iz gradskoga naselja Petrova Gora, no u bolnicu nije primljen niti jedan ranjenik.

12. rujna (četvrtak):
U bolnicu je primljeno najmanje 7 ranjenika.

13. rujna (petak):
Prilikom granatiranja tvornice "Borovo" jugovojska je ubila 10 i ranila 6 osoba; među ubijenima je bilo i 1 dijete.
Roditelji su donijeli u bolnicu 6-godišnju djevojčicu (D. J.) iz Borova Naselja, s višestrukim teškim ozljedama po tijelu (trbuh i prsni koš, te puknuće jetre i ozljeda desnoga bubrega). Pogođena je gelerom granate kad je istrčala iz skloništa po loptu. Usprkos slabim izgledima, djevojčica je preživjela i evakuirana je za Zagreb. Danas živi u Vukovaru.
U bolnicu je primljeno najmanje 6 ranjenika; od toga su 3 dovezena s Mitnice.
Predstavnici Crvenog križa razgovarali su u vukovarskoj vojarni o puštanju talaca iz Berka, a potom su posjetili bolnicu. Hrvatskoj strani predložili su razmjenu po principu "svi za sve"; dakle i puštanje srpskih terorista.

14. rujna (subota):
U zračnom napadu uništena je "Slavija", posljednja otvorena ljekarna u Vukovaru; farmaceutska tehničarka R. J. preostale lijekove odnijela je u bolnicu.
U okupiranom dijelu grada ubijena je medicinska sestra Z. M. (rođ. 1961.).
U bolnicu je primljeno najmanje 36 ranjenika.

15. rujna (nedjelja):
U bolnicu je primljeno najmanje 40 ranjenika.

16. rujna (ponedjeljak):
U bolnicu je primljeno najmanje 25 ranjenika.

17. rujna (utorak):
U bolnicu su primljena najmanje 43 ranjenika.

18. rujna (srijeda):
U bolnicu je primljeno najmanje 18 ranjenika.

19. rujna (četvrtak):
Gelerima od granate u predio prsnoga koša teško je ranjen vozač vozila Hitne pomoći I. Š. (rođ. 1951.). U bolnicu je primljeno najmanje 26 ranjenika.

20. rujna (petak):
U bolnicu je primljeno najmanje 16 ranjenika.

21. rujna (subota):
U bolnicu je primljeno najmanje 14 ranjenika.

22. rujna (nedjelja):
U bolnicu je primljeno najmanje 10 ranjenika.

23. rujna (ponedjeljak):
U bolnicu je primljeno najmanje 17 ranjenika.

24. rujna (utorak):
U bolnicu je primljeno najmanje 15 ranjenika.

25. rujna (srijeda):
U bolnicu je primljeno najmanje 16 ranjenika.

26. rujna (četvrtak):
U bolnicu je primljeno najmanje 14 ranjenika.

27. rujna (petak):
U bolnicu je primljeno najmanje 25 ranjenika.

28. rujna (subota):
U bolnicu su primljena najmanje 24 ranjenika.
Konvojem Glavnoga sanitetskoga stožera RH, koji je vodio dr. Josip Husar, 36 ranjenika iz vukovarske bolnice prebačeno je u ratnu bolnicu u Mikanovcima, a potom u druge zdravstvene ustanove; konvoj je napadnut iz srpskih uporišta, no žrtava nije bilo.
Putem radija dr. Vesna Bosanac moli Vukovarce da ne izlaze iz skloništa.
Promatrači EZ-a izabrali su Ilok kao centar za nadgledanje stanja u Vinkovcima i Vukovaru.
U Iloku se vode pregovori predstavnika RH i vukovarske općine s promatračima i zapovjedništvom Novosadskoga korpusa JNA. Prijedlog promatrača o prekidu vatre hrvatska strana opet je prihvatila, a JNA nije.

29. rujna (nedjelja):
Hrvatske snage napustile su Tovarnik.
U bolnicu su primljena najmanje 32 ranjenika, među njima i ranjeni strani novinar Loren van den Stock.

30. rujna (ponedjeljak):
U bolnicu je primljeno najmanje 27 ranjenika.

1. listopada (utorak):
JNA je okupirala Marince, Petrovce i Đeletovce.
U bolnicu je primljeno najmanje 55 ranjenika.
Ozlijeđena je medicinska sestra J. P. (30 godina).

2. listopada (srijeda):
JNA je okupirala selo Cerić.
Neprijatelj je ispalio više od 3000 projektila na grad, a na bolnicu je palo 37 granata.
U bolnicu su primljena najmanje 74 ranjenika.

3. listopada (četvrtak):
U bolnicu je primljeno najmanje 45 ranjenika.

4. listopada (petak):
U bolnicu je primljeno najmanje 37 ranjenika.
U bolnicu su dovezena tijela trojice policajaca iz Županje, koji su 1. listopada poginuli u Bogdanovcima, i devet ranjenika iz istoga sela.

5. listopada (subota):
Oko 17 sati iz zrakoplova jugovojske na bolnicu su bačene dvije 250 kg teške avionske bombe – tzv. "krmače". Zgrada se zatresla, a okviri vrata i prozora su izbijeni. Bolesnici iz prizemlja čupali su infuzije, katetere i iskakali iz kreveta, a nepokretni su u strahu pokušavali negdje otpuzati. Prva „krmača“ raznijela je vanjski dio zgrade i drugi kat, a druga je probila krov i sve betonske ploče nove bolničke zgrade (5 ploča!) te pala na krevet u hodnik kod ulaza u atomsko sklonište, točno između nogu pacijenta srpske narodnosti (P. V., 45 godina). Od prašine i dima u prvi se tren nije moglo prepoznati da je to bomba, pa je medicinska sestra priskočila krevetu misleći da je pala boca kisika. Krevet je, dakako, uništen, no pacijent je ostao živ i bez novih ozljeda. Bomba je bila bez detonatora, pa nije eksplodirala. Kroz nastalu rupu iz suterena se vidjelo nebo.
Na dužnosti je ranjena medicinska sestra T. K., a potom i liječnik V. T.
U bolnicu je primljen najmanje 31 ranjenik.
Marin Vidić – Bili uputio je apele Stipi Mesiću, Franji Greguriću, Franji Tuđmanu, Ministarstvu obrane RH, Glavnom stožeru HV-a, Žarku Domljanu i drugima, da ozbiljno shvate kako je Vukovaru potrebna pomoć, te da je stanje u bolnici dramatično.

6. listopada (nedjelja):
U bolnicu su primljena najmanje 43 ranjenika.

7. listopada (ponedjeljak):
Zdravstveni tehničar vukovarske bolnice I. K. (49 godina) ranjen je gelerom granate. Ranjena je i medicinska sestra, instrumentarka M. B. (39 godina), koja je nakon srpske okupacije Vukovara odlučila ostati u bolnici.
U bolnicu je primljeno najmanje 30 ranjenika.
U 45 dana u Vukovaru je zabilježeno 158 poginulih i 654 ranjenih.
Ravnateljica bolnice dr. V. Bosanac zahtijeva evakuaciju 160 najtežih ranjenika.

8. listopada (utorak):
U bolnicu je primljeno najmanje 12 ranjenika.
Na zasjedanju Hrvatskoga sabora u zgradi INE u Šubićevoj ulici u Zagrebu proglašena je neovisnost Republike Hrvatske. Hrvatski sabor obvezao je državne i vojne vlasti da učine sve za pomoć Vukovaru, jer Vukovar ne smije pasti. Prvi put nakon 46 dana u gradu je mirno.
Dr. M. I. (oko 50 godina), srpske nacionalnosti, lakše je ranjen metkom sa srpskih položaja, prilikom pokušaja bijega iz bolnice na srpsku stranu; nakon okupacije odlučio je ostati u bolnici, svjedočeći o događajima u bolnici različito od svojih dotadašnjih kolega Hrvata.

9. listopada (srijeda):
U bolnicu je primljeno najmanje 28 ranjenika.

10. listopada (četvrtak):
U bolnicu je primljeno najmanje 55 ranjenika.
U zagrebačkom hotelu "I" dogovoreno je da humanitarni konvoj za Vukovar krene iz Đakova.

11. listopada (petak):
U bolnicu je primljeno najmanje 25 ranjenika.
Zbog opstrukcije jugovojske konvoj pomoći nije stigao u Vukovar; zaustavljen je u Marincima i pod izlikom da je u jednom bolničkom vozilu pronađena ručna bomba vraćen u Vinkovce.

12. listopada (subota):
U bolnicu je primljeno najmanje 30 ranjenika.
Konvoj pomoći opet nije stigao u Vukovar. Dolazak konvoja u Vukovar JNA je uvjetovala deblokadom vojarne na Borongaju u Zagrebu.

13. listopada (nedjelja):
Hrvatska vojska i policija pokušali su deblokirati Vukovar, no protunapad na Marince nije bio uspješan.
U bolnicu je primljen najmanje 31 ranjenik.
U predgrađe Vukovara stigao je, preko Petrovaca, a ne Marinaca i Bogdanovaca kako je bilo dogovoreno, humanitarni konvoj (67 vozila). Nakon dužeg čekanja, umjesto u bolnicu, JNA je konvoj usmjerila prema svojoj vojarni, gdje je neko vrijeme zadržan, opljačkan, te vraćen u Vinkovce. Namjernim skretanjem konvoja s planiranoga puta i pokušajem njegova slanja iz vojarne JNA prema bolnici, zapovjednici jugovojske namjeravali su otvoriti obranu branitelja na Sajmištu i tako iskoristiti konvoj za proboj kroz taj iznimno dobro branjen dio grada.

14. listopada (ponedjeljak):
U bolnicu su primljena najmanje 23 ranjenika.

15. listopada (utorak):
Bolnica je pogođena s više od deset projektila; poginuo je vatrogasac Đ. R. i uništena je kotlovnica. U gradu je poginulo najmanje 6 osoba, a u bolnicu su primljena najmanje 42 ranjenika. Voditeljica humanitarnoga konvoja gospođa Vera Stanić (rođ. Pivčević) održala je konferenciju za novinare.

16. listopada (srijeda):
U gradu je poginulo najmanje 7 osoba, a u bolnicu je primljen najmanje 51 ranjenik.

17. listopada (četvrtak):
Hrvati su protjerani iz Iloka.
U bolnicu, koja je opet pogođena, primljeno je najmanje 47 ranjenika.

18. listopada (petak):
U bolnicu je primljeno najmanje 28 ranjenika.

19. listopada (subota):
S Mitnice je u bolnicu, umotana u zavjesu, donesena mrtva šestomjesečna beba (I. K., rođen 1. travnja 1991.), ubijena granatom ispaljenom s položaja JNA. Ranjeni su njegovi tata (P. K.) i baka, koja je jedva preživjela operativni zahvat (amputacija desne ruke).
U bolnicu je primljeno najmanje 18 ranjenika.
Uz pratnju vukovarskih branitelja, koji su išli ispred konvoja u osobnom automobilu Zastava-101, u bolnicu je kukuruznim putem iz Bogdanovaca u 10 sati stigao konvoj „Liječnika bez granica“. Vodili su ga dr. Alain Destexe i gospodin Martin Jean Michel, promatrač EZ-a, te „oficir za vezu“ iz JNA. U vozila konvoja do 12,30 sati ukrcano je 113 teških ranjenika i bolesnika; jedan (L. V., 72 godine) je od zadobivenih opeklina umro tijekom puta, a ranjenog vojnika JNA koji se liječio u vukovarskoj bolnici, u Petrovcima je iz konvoja preuzela JNA i prebacila u Beograd. Konvoj je iz bolnice krenuo u 13 sati, s planom da se iz Nuštra vrati po preostale ranjenike. No, prilikom prolaska konvoja kroz teritorij pod kontrolom JNA, mina podmetnuta pod jedno vozilo iz konvoja teško je ozlijedila dvije medicinske sestre – Fabienne Schmit i Ghislaine Jacquier, koje su potom prebačene u vojnu bolnicu u Beogradu. Mine su iz kukuruza pod vozilo navukli diverzanti JNA iz izviđačko-diverzantskog centra iz Pančeva, koji su prebačeni na taj teren za vrijeme organiziranja prvog konvoja za Vukovar, 11. listopada. Zbog maltretiranja jugovojske, evakuacija promrzlih i dehidriranih ranjenika na slobodno područje RH, za koju je realno trebalo najviše dva sata, trajala je više od 11 sati, po kiši i hladnoći. Spomenutim incidentom JNA je onemogućila nastavak puta pravcem preko Bogdanovaca i Marinaca, koji je bio dogovoren između predstavnika hrvatske vlasti i JNA, tako da se konvoj okrenuo pred Bogdanovcima i usmjerio novim putem: Vukovar –Petrovci – Oriolik - Sremske Laze – Ilača – Tovarnik – Šid – Vašica – Batrovci – Lipovac –Bošnjaci - Županja, gdje je stigao noću, oko 1,30 sati. Odatle su ranjenici preko Cerna i Vođinaca odvezeni u Stare Mikanovce, Đakovo i Zagreb.

20. listopada (nedjelja):
U bolnici je ostalo 170 ranjenika i 70 bolesnika, trudnica i novorođenčadi. Zalihe lijekova, infuzijske otopine, krvnih derivata i sanitetskoga materijala su pri kraju. Ostalo je još samo nekoliko boca kisika i dušičnoga oksidula. U bolnicu je dovezeno 8 ranjenih i 3 identificirane mrtve osobe.

21. listopada (ponedjeljak):
U bolnicu su primljena najmanje 24 ranjenika.
Od 25. kolovoza do 21. listopada u bolnici je evidentirano 267 poginulih, od toga 165 odraslih civila, četvero djece, 11 pripadnika MUP-a i 87 pripadnika HV-a.

22. listopada (utorak):
U bolnicu je primljeno najmanje 8 ranjenika.
Lijekovi su na izmaku, a zbog opasnosti prolaska cestom prema Vukovaru predložena je dostava lijekova helikopterom u najneposredniju blizinu bolnice, na gradski stadion.

23. listopada (srijeda):
U napadu koji je trajao od 12 do 17 sati, pogođena s oko 30 granata velikoga kalibra, bolnica se zapalila, a požar je ugrozio živote ranjenika i uništio pomoćne prostorije i skladišta. Jedna od granata probila je ulaz u sklonište, gdje su bili smješteni ranjenici, trudnice i novorođenčad. Medicinska sestra (M. B., 50 godina) teško je ranjena; od zadobivenih rana postala je stopostotni invalid. U bolnicu, u kojoj se pojavilo nekoliko slučajeva plinske gangrene, primljeno je najmanje 26 ranjenika. U bolnici se nalazi više od 200 ranjenika i 70 bolesnika.

24. listopada (četvrtak):
Gađana su skloništa i bolnica; svakih 15 minuta na grad je padala po jedna granata. Dr. V. Bosanac uputila je putem HTV-a novi apel za pomoć Vukovaru i bolnici. U bolnicu je primljeno najmanje 5 ranjenika.

25. listopada - Međunarodni dan davatelja krvi (petak):
JNA je okupirala Tordince.
S. I. (rođ. 1970.) ranila je fosforna bomba. U bolnicu je primljeno najmanje 19 ranjenika. U bolnici je 210 ranjenika i 30 ostalih pacijenata.
Dr. Edin Zujović, dragovoljac iz Zagreba, i Željka Zgonjanin, voditeljica hrvatskog Crvenog križa u Vukovaru, te drugi djelatnici bolnice organizirali su davanje krvi u skloništu u Borovu Naselju, na koje je došlo 70 dragovoljnih davatelja.
U gradu je oko 15.000 stanovnika (Hrvata, Srba, Mađara, Rusina i drugih narodnosti), od toga više od 2000 djece, koji već dva mjeseca nisu izašli na svjetlost dana, a kojima su zbog blokade grada i teških životnih uvjeta prijetile glad i epidemije.

26. listopada (subota):
U bolnicu je primljeno najmanje 17 ranjenika; u nekim izvješćima spominje se 21 ranjenik i 2 već mrtve osobe.

27. listopada (nedjelja):
Do 12 sati u bolnicu je primljeno 9, a do kraja dana ukupno 43 ranjenika.
U 12 sati u bolnici se nalazilo 209 ranjenika, od toga 60 - 70 % civila.
Toga dana poginulo je najmanje 5 osoba.

28. listopada (ponedjeljak):
Tijekom noći na Vukovar je palo više od 500 projektila, a jutro je bilo nešto mirnije. U bolnicu je primljeno najmanje 7 novih ranjenika. Bolnica je u potpunosti razorena, a u njenom protuatomskom skloništu i suterenu nalazi se 220 ranjenika.

29. listopada (utorak):
U naselju Olajnica granata je ubila dva dječaka od 13 i 14 godina, te ranila 6 drugih civila. U bolnicu je primljeno najmanje 29 ranjenika.

30. listopada (srijeda):
U gradu su poginule najmanje 2 osobe, a u bolnicu je primljeno najmanje 9 ranjenika.

31. listopada (četvrtak):
... Od 6 sati počele su intenzivno padati, po svim dijelovima grada, mine i granate od naselja Petrova Gora i Negoslavaca, a od Bačke rakete VBR-a. I cijeli dan više od 5000 projektila iznova je kidalo ruševine i uopće sve objekte za koje se u taborima smatralo da u njima ima ljudi. Naravno da se na nišanu u više navrata opet našla i bolnica. (...) Nakon pet naleta, formacija od šest MIG-ova 21 sručila se na grad i bombardirala sve što je mogla, dok je bolnicu čak raketirala. (iz izvješća Siniše Glavaševića, Hrvatski radio Vukovar)

Pogođen projektilima iz teškoga topništva s punktova JNA u Vojvodini i iz pravca Šid-Negoslavci, dio bolnice opet se urušio, a krhotine su pale na pacijente. U 13 sati, ravnateljica vukovarske ratne bolnice dr. V. Bosanac tražila je hitan prestanak napada na bolnicu koji je trajao od jutra. U 13,45 sati zrakoplovi JNA na bolnicu su bacili dvije bombe. Jedna bomba eksplodirala je u zemlji nad skloništem te urušila ulaz u sklonište, pri čemu su beton i ruševine pali na pacijenta P. T. (34 godine), koji je teško ozlijeđen, ali je preživio. Druga bomba eksplodirala je pred ulazom u protuatomsko sklonište i u bolničkom dvorištu načinila krater dubok 3-4 metra. Toksični plinovi od eksplozije napunili su cijelo sklonište, u kojem su, uz najteže ranjenike i bolesnike, ležale trudnice, novorođenčad i djeca. U popodnevnim satima granate su u dva navrata prouzročile požar koji je skoro zahvatio bolničku zgradu. Tijekom noći granata je pala pred Hitnu pomoć i zapalila 3 sanitetska vozila, tako da je bolnici preostalo samo jedno, donekle ispravno, sanitetsko vozilo.
U bolnicu je primljeno 8 mrtvih i najmanje 32 ranjenika.

1. studenoga (petak – blagdan Svih svetih):
U bolnicu je prijepodne primljeno 5, a do kraja dana najmanje 31 ranjenik.

1./2. studenoga:
Tijekom noći, u prvom letu za Vukovar, posada Samostalnoga zrakoplovnog voda, koji je djelovao pri Operativnoj zoni Osijek, izbacila je iz poljoprivrednoga zrakoplova nedaleko od bolnice pet sanduka i dvije boce kisika kao pomoć vukovarskoj bolnici.

2. studenoga (subota):
Prodorom u naselje Lužac neprijatelj se uklinio između Vukovara i Borova Naselja, te razbio obranu grada na 2 dijela. Pokušaj Hrvatske vojske da oslobodi Marince i deblokira cestu za Vukovar nije uspio.
Predsjednik RH dr. F. Tuđman pohvalio je vukovarsku bolnicu „za požrtvovnost i uspješan rad na zbrinjavanju ranjenih boraca i civila u gotovo nemogućim uvjetima rada“, tijekom napada „od strane srpskih terorista i jugoslavenske agresorske armije“.
U poslijepodnevnim satima pogođena je kotlovnica bolnice, u kojoj je od gelera poginuo njezin radnik I. R. – otac četvero djece, a uništene su praonica rublja i kuhinja. Dovoz ranjenika bio je iznimno otežan i opasan, jer je i na sam ulaz u bolnicu upućeno više granata. Ipak, u bolnicu su primljena najmanje 32 ranjenika, a neka izvješća govore i o 87 novih

ranjenika. Među njima je, u teškom stanju, primljen i operiran rezervist jugovojske A. M. iz Svetozareva, koji je kao ranjenik 25. listopada otpušten iz vojne bolnice JNA u Negoslavcima i odmah potom upućen na bojište; zbog težine ozljeda tijekom noći je preminuo.

3. studenoga (nedjelja):
U prijepodnevnim satima primljeno je 18, a do kraja dana najmanje 52 ranjenika. U bolnici je oko 350 ranjenika, pretežito žena i djece. Stanje je krajnje kritično; zalihe lijekova su pri samom kraju, a opskrba vodom i hranom je slaba.
Do 18 sati, računajući 2. i 3. studeni, u gradu su poginule najmanje 24 osobe.

4. studenoga (ponedjeljak):
U pismu promatračima EZ-a i svjetskim državnicima, ravnateljica bolnice dr. V. Bosanac navodi da je u bolnici 370 ranjenika, da napadi ne prestaju, te da je na bolnicu samo toga dana palo više od 90 granata. U bolnicu je primljeno najmanje 80 ranjenika.

5. studenoga (utorak):
U bolnicu je primljeno najmanje 55 ranjenika, među njima i pripadnik JNA (B. G., rođ. 1972.).
U jučerašnjim i današnjim borbama poginulo je najmanje 11 branitelja grada.

6. studenoga (srijeda):
U bolnicu je primljeno najmanje 55 ranjenika, tako da je u nemogućim uvjetima zbrinuto više od 350 ranjenika. Na hrvatskoj strani poginulo je najmanje 5 osoba.

7. studenoga (četvrtak):
Bolnica je opet pogođena, a dio zgrade urušio se na pacijente, pretežito civile. Istinitost riječi dr. Vesne Bosanac o napadima JNA i paravojnih srpskih postrojbi na bolnicu potpisom su potvrdili ranjeni vojnici JNA, koji su liječeni u bolnici: S. J. - vodnik iz Beograda, P. T. - rezervist JNA iz Sombora, S. M. - vojnik iz Niša. U bolnicu je primljeno najmanje 6 ranjenika.

8. studenoga (petak):
U bolnicu je primljeno 75 ranjenika i obavljeno 35 složenih operacija u iznimno teškim uvjetima. Tijekom noći ranjenici su iz bolnice posljednji put premješteni u „Borovo-Commerce“; uz veliki rizik za ranjenike i vozače otpremljeno je 30 ranjenika. Zrakoplovni vod opet je poljoprivrednim zrakoplovom AN-2 tijekom noći nad Vukovarom izbacio 6 sanduka sa po 120 kg sanitetskoga materijala; čini se da su samo dva izbačena sanduka s medicinskom opremom došla u ruke djelatnika bolnice. Primjerice, uz ostalo, u jednom su bile 24, a u drugom 20 vrećica krvi.

9. studenoga (subota):
Za Hrvatski radio javlja Siništa Glavašević: Zapovjednik hrvatske obrane u Vukovaru Jastreb, povukao je embargo na informacije, ali je i obrana Vukovara pred slomom. ... U ovom trenutku ruševine vukovarske bolnice na koju su već dugo padale granate i mine, kriju 450 ranjenika. Medicinske ekipe rade sve što mogu da lokaliziraju infekciju što se, uslijed teških uvjeta počela razvijati. Uslijed teških operacija već izvjesno vrijeme bili su opterećeni nedostacima drugih neophodnih lijekova i sanitetskog materijala. O tome je večeras za HTV trebao govoriti šef transfuzije, doktor Edin Zujović. ... (iz izvješća Siniše Glavaševića za Hrvatski radio)

Za Kroniku dana Siništa Glavašević: ... U tri protekla dana na bolnicu se sručilo preko tri stotine projektila, uništilo kompletan vozni potencijal za prebacivanje ranjenika od fronte do bolnice, onesposobilo oš neke operacione sale, itd. Krvne grupe „0“ više nema, a Hrvatska je dala novo obećanje Vukovaru da će mu pomoći. Ali situacija na fronti ne dozvoljava niti jednu više šansu. ... (iz izvješća Siniše Glavaševića za Kroniku dana)

U bolnici je, nakon samo 25 tjedana trudnoće, rođeno nedonošče teško 800 grama i smješteno u jedini inkubator u protuatomskom skloništu bolnice. Tijekom poslijepodneva u krugu bolnice izbila su 2 požara, koja su jedva ugašena. Ravnateljica bolnice dr. V. Bosanac zatražila je hitnu evakuaciju 450 ranjenika, djece, trudnica i beba. U bolnicu je primljeno najmanje 8 ranjenika. U gradu je poginulo najmanje 5 osoba, a dvije su umrle od zadobivenih rana.

10. studenoga (nedjelja):
JNA je izvela napad iz pravca Lušca na Priljevsku cestu s ciljem zauzimanja nadvožnjaka prema središtu Vukovara, radi spajanja sa svojim postrojbama koje su djelovale na Trpinjskoj cesti.
JNA je uspjela zauzeti područje Milova Brda i Slavije, te odvojiti Mitnicu od užega središta grada, tako da je obrana Vukovara presječena na dva mjesta, a branitelji su sabijeni u tri odvojena džepa.
JNA i srpske paravojne skupine okupirale su Bogdanovce i masakrirale zatečeno nesrpsko stanovništvo.
U bolnicu je primljen najmanje 31 ranjenik. Zbog blokade putova 15 hrvatskih gardista je tijekom noći propješačilo oko 5 kilometara – od Borova do bolnice - da bi donijeli 5 teško ranjenih suboraca, od kojih su 3 imala kraniocerebralne povrede.

11. studenoga (ponedjeljak):
Do podneva je primljeno 12, a do kraja dana najmanje 25 ranjenika. Zbog stalnoga granatiranja i blokade putova lakši ranjenici ne mogu se otpustiti kućama ili premjestiti u druga skloništa. U apelu misiji Europske zajednice dr. V. Bosanac navodi da se pod krovom bolnice nalazi 680 ljudi, od toga 480 ranjenika i bolesnika.

12. studenoga (utorak):
U bolnicu je primljeno 9 ranjenika, od toga 6 civila. Tijekom noći posljednji put je braniteljima i bolnici u Vukovaru dostavljena pomoć zrakoplovom; izbačeno je šest sanduka od 150 kg, u koje su bili složeni protutenkovski projektili te pješačko streljivo i sanitetski materijal. Dakako, na vrhu svakoga sanduka nalazilo se po nekoliko šteka cigareta.

13. studenoga (srijeda):
Pokušaj Hrvatske vojske da oslobodi selo Marince i deblokira cestu prema Vukovaru nije uspio.
Između 9 i 16 sati na krov i zidove bolnice palo je više od 60 projektila, a napad nije prestajao. Kuhinja je potpuno urušena, kao i suteren neurologije, pri čemu su dva pacijenta koja su ležala na podu ranjena gelerima od granata. U 16,20 sati dr. V. Bosanac poslala je u svijet novo izvješće o stanju u bolnici. Od plinske gangrene do tada su u bolnici već preminula 2 pacijenta, a još 3 su oboljela. Pojavile su se i nove infekcije, jer vode nije bilo, a lijekovi i hrana bili su na izmaku. U bolnicu je primljeno najmanje 7 ranjenika, a prema nekim izvješćima i znatno više, jer se u njima navodi da je već tijekom jutra primljeno 14 novih ranjenika.

14. studenoga (četvrtak):
U bolnicu je primljeno najmanje 8 ranjenika, a prema nekim izvješćima i znatno više, jer se u njima navodi da je već tijekom prijepodneva primljeno 12 novih ranjenika. Dr. Bosanac uporno šalje apele u svijet. U skloništu bolnice bilo je 44 djece za koju se tražila hitna evakuacija i spas, jednako kao i za ostalu bolesnu, neuhranjenu i preplašenu djecu u civilnim skloništima i podrumima u gradu. Jedan bolnički službenik odbio je otići do bunara po vodu, jer je topnička vatra bila prejaka. Umjesto njega, učinila je to dr. V. Bosanac osobno.

15. studenoga (petak):
Od 6 sati ujutro grad je pod žestokom topničkom vatrom. Granate padaju i na bolnicu, a nekoliko projektila iz haubica palo je na krov bolničkoga skloništa. U poslijepodnevnim satima granata je pala na civilno sklonište u podrumu uništenoga dvorca Eltz i na mjestu ubila 9 civila, koji su tamo zajedno s dvadesetak ostalih sugrađana živjeli već mjesecima. U napadu su poginuli fizioterapeutkinja, njezin suprug informatičar i trogodišnji sin. Ranjene su majka i dvije kćeri (od 5 godina i od 6,5 mjeseci). U bolnicu je primljeno najmanje 12 ranjenika. U bolnici je oko 480 ranjenika. Zbog iznimno loših uvjeta, plinskom gangrenom do tada se inficiralo 8 pacijenata, od kojih su u posljednja tri dana umrla trojica.

16. studenoga (subota):
Žestoki napadi od jutra, jer je neprijatelj započeo posljednju ofenzivu na grad. U strahu pred četnicima koji su počeli prodirati u grad i ubijati ljude po podrumima, u bolnicu su počeli pristizati civili iz podruma i skloništa okolnih zgrada, nadajući se da će tu biti bolje zaštićeni. U bolnicu je primljeno najmanje 9 ranjenika.

17. studenoga (nedjelja):
Dr. Njavro i dr. Vlahović operirali su bebu, šest i pol mjeseci staru djevojčicu S. V., kojoj je geler probio trbušnu stijenku i pokidao crijevo. Zrak u hladnoj „operacijskoj dvorani" pokušavao je zagrijati dr. Kušt sušilom za kosu. Tijekom zahvata, djevojčica je primila nekoliko transfuzija krvi, direktno od davatelja, tj. od bolničkoga osoblja. Nakon pada Vukovara, djevojčica je prevezena u Vojno-medicinsku akademiju u Beogradu, gdje su je pred TV kamerama prikazali kao „ustašku žrtvu". Progonstvo je provela u Zagrebu, gdje je ponovo operirana u Klinici za dječje bolesti, a sad živi u Vukovaru. Za evakuaciju ranjenika i ostalih pacijenata, koju je nakon potpisanoga sporazuma trebao izvesti Međunarodni Crveni križ u vozilima JNA, pripremljen je popis s njihovim dijagnozama. U bolnicu je primljeno najmanje 13 ranjenika.
Diplomatske inicijative Hrvatske vlade i međunarodne zajednice za spas ranjenika, žena i djece iz Vukovara. Dir Jan Van Houten, vođa promatrača, šalje hitno pismo generalu Rašeti u kojem traži da se promatračima omogući ulazak u Vukovar, te da jugovojska zajamči sigurnost ženama i djeci. Hrvatska vlada na izvanrednoj sjednici zahtijeva od Generalštaba JNA da napravi tampon-zonu prema četnicima, kako bi se spasilo civilno stanovništvo i omogućilo poduzimanje humanitarnih akcija. Vlada je zatražila hitnu evakuaciju stanovnika Vukovara, uz prisustvo promatrača i Međunarodnog Crvenog križa, cestom Vukovar – Bogdanovci – Nuštar – Vinkovci.

18. studenoga (ponedjeljak):

Za Kroniku dana javlja Siniša Glavašević: ... Slika Vukovara u 22. satu 87. dana ostat će svjedocima ovog vremena zauvijek u sjećanju. Avetinjski prizori nižu se do beskraja, miris paljevine. Pod nogama se osjećaju ostaci trupovlja, građevinskog materijala, stakla, ruševine i jeziva tišina. Istovremeno, liječnici u vukovarskoj bolnici bore se s mnogim nedaćama. Od velikog broja ranjenika, od kojih je 300 težih i oko 400 nešto pokretnijih, mnogih civila, koji su ovdje našli utočište, do strašnih rana kakve su snašle pet i pol mjesečnu bebu, koju je danas u poslijepodnevnim satima operirao doctor Tomislav Vlahović. Od ostataka granate tom djetetu je veoma stradalo bedro i natkoljenica. Slično se dogodilo i četiri i pol godišnjoj djevojčici, kojoj je granata smrskala rame. Još nedavno smo javljali o stradanu jedne buduće majke i njezina nerođena djeteta. Breme takvih slučajeva civilizacija nije u stanju podnijeti. Plinska gangrene, svi se ovdje nadaju, neće više nikad carevati medicinom.
A ovog trenutka dobivam i podatke o završenim pregovorima. Konvoj kreće sutra u 10,00 sati, imat će kapacitet 600 pacijenata. Ići će relacijom: Vukovarska bolnica, Priljevo, Lužac, Bogdanovci, Marinci, Zidine, Nuštar. U civilnim skloništima naselja Borovo sutra će također biti uspostavljen kontakt, gdje ima negdje oko 200 ranjenika i također će biti priključeni evakuaciji stanovništva u sljedećim danima. Nadamo se da je mukama po Vukovaru kraj. (iz izvješća Siniše Glavaševića za Kroniku dana; dva dana poslije Sinišu Glavaševića srpski okupatori ubili su na Ovčari)

Snage JNA i paravojnih srpskih postrojbi okupirale su najveći dio Vukovara.
Sukladno članku 15 Četvrte Genevske konvencije, prema kojem bolnicu u središtu ratnih zbivanja preuzima osoblje Međunarodnog Crvenog križa i vodi brigu o ranjenicima i bolesnicima., predstavnici RH, JNA, Međunarodnoga komiteta Crvenog križa, Liječnika bez granica i Malteškoga križa postigli su sporazum o neutralizaciji vukovarske bolnice i organizaciji konvoja za evakuaciju ranjenika i bolesnika iz nje. Sporazumom su se RH i JNA obvezale na „prekid vatre na području vukovarske bolnice i na dogovorenom putu evakuacije“, na osiguranje „odgovarajućih vozila s odgovarajućim osobljem, za približno 40 teških bolesnika i oko 360 ranjenika, od kojih su trećini potrebna nosila“ i na priznavanje „neutralnosti vukovarske bolnice za vrijeme evakuacije“. Sporazumom su RH i JNA dale suglasnost „da Promatračka misija Europske zajednice nadgleda cijelu operaciju i da ima potpuni pristup svim dijelovima evakuacije“, koja će „obuhvatiti sve ranjenike i bolesnike koji su na liječenju u vukovarskoj bolnici, a za koje mjerodavni u bolnici budu procijenili da mogu putovati.“ Prema trećoj točki sporazuma konvoj se trebao kretati putem Vukovar – Priljevo – Lužac – Bogdanovci – Marinci - Zidine, gdje je na raskrižju ceste prema Henrikovcima odgovornost za konvoj od JNA trebala preuzeti hrvatska strana. Sporazum su potpisali predstavnik Europske promatračke misije J. M. Chenu, predstavnik Hrvatske vlade (ministar zdravstva) prof. A. Hebrang i predstavnik JNA general A. Rašeta.
Dr. V. Bosanac je u 10,10 sati izvijestila Europsku misiju da je bolnica opet na udaru topništva. Promatračka grupa Europske zajednice za Vukovar u 12,15 sati iz Negoslavaca je izvijestila da će njihov predstavnik doći do bolnice „ako mu to bude dozvoljeno“. Dr. V. Bosanac je u 12,35 sati uputila prosvjed Europskoj misiji zato što se nije ispunilo obećanje glede kontakta i početka evakuacije ranjenika. Dr. V. Bosanac je u 15,40 sati uputila novi prosvjed zbog toga što nitko od predstavnika međunarodne zajednice ili Crvenoga križa nije došao „na vrata bolnice koja ima više od 500 pacijenata i isto toliko civila“. U 16,55 sati dr. V. Bosanac opet je telefonom uputila prosvjed Europskoj misiji, jer obećana pomoć nije stigla. U bolnicu je primljeno najmanje 15 ranjenika.

19. studenoga (utorak):

Okupirano je Borovo Naselje, no dio hrvatskih branitelja nastavio je pružati otpor neprijatelju do ranih jutarnjih sati sljedećega dana, a neki branitelji povukli su se iz Borova Naselja 23. studenoga.
U jednom dokumentu, datiranom 19. studenoga, navodi se da je toga dana u jutarnjim satima u Zagrebu održan sastanak, kojem su nazočili "Njegova ekscelencija, veleposlanik Chenu iz Promatračke misije Europske zajednice, dr. Andrija Hebrang, ministar zdravstva u ime vlasti Republike Hrvatske i general Rašeta, zamjenik zapovjednika 5. vojne oblasti u ime JNA. Prema tom dokumentu proizlazi da su održana dva sastanka (prvi 18., a drugi 19. studenoga). Međutim, dr. Andrija Hebrang tvrdi da je postojao samo sastanak održan 18. studenoga, a da je 19. studeni namjerno pogrešno napisan na spomenuti dokument, kako bi se izbjegla odgovornost za zločine počinjene prvoga dana okupacije, 18. studenoga. Inače, u dokumentu se navodi da je dogovoreno da se područje vukovarske bolnice „proglasi neutralnom zonom i kao takvo stavi pod zaštitu Međunarodnog komiteta Crvenog križa (MKCK), sukladno čl. 15 Četvrte ženevske konvencije". Dogovorom je pristup neutralnoj zoni ograničen na "bolesne i ranjene civile i vojno osoblje, civilne osobe koje ne sudjeluju u neprijateljstvima, medicinsko i administrativno osoblje bolnice, delegate MKCK", a pristup "bilo koje osobe izvan navedenih kategorija morali bi odobriti delegati MKCK". Vlasti RH i JNA obvezale su se "da će u potpunosti surađivati s MKCK kako bi se osigurala primjena toga sporazuma, koji je trebao stupiti na snagu u utorak 19. studenoga u 20,00 sati po lokalnom vremenu i vrijediti sve dok ga se jedna od strana potpisnica ne odrekne u pisanoj formi, 12 sati unaprijed." U 10. točki dogovora zaključeno je da "usmeni dogovor postignut tijekom jutrošnjeg sastanka 19. studenoga 1991. vrijedi umjesto potpisa". Spomenuti sporazum JNA nije provela.
Međunarodni komitet Crvenog križa istoga je dana za tisak dao "izjavu o evakuaciji vukovarske bolnice", u kojoj se navodi "da je postignut dogovor o evakuaciji za 20. studeni, da obje strane garantiraju sigurnost konvoja, da će evakuacija bolnice početi u 8,00 sati, a da će JNA evakuirane osobe predati vlastima RH u 11,00 sati kod Zidina, da će se konvoj kretati putem Vukovar – Priljevo – Lužac – Bogdanovci – Marinci – Zidine, da će cijeli postupak biti proveden u skladu s međunarodnim pravom, uključujući odredbe Ženevske konvencije koje se odnose na pravo ratnih zarobljenika u bolnici da pod nadzorom Crvenog križa izaberu lokaciju na koju žele da ih se pošalje, da će u svrhu evakuacije vukovarska bolnica biti proglašena neutralnom zonom, te da će evakuacija ovisiti o ispunjavanju sigurnosnih jamstava".
U 9,01 sati dr. V. Bosanac telefonom je upozorila da se njoj glede dogovorene evakuacije još nitko nije javio. Oko 13 sati pripadnici JNA preuzeli su nadzor nad bolnicom, iz koje nikada nije pružan nikakav oružani otpor. Svojih 6 vojnika koji su bili liječeni zajedno s ostalim pacijentima JNA je odmah premjestila iz bolnice, među njima i ranjenika kojega je hrvatski gardist donio na rukama, riskirajući vlastiti život. Oko 14 sati dr. V. Bosanac u neprijateljskom uporištu Negoslavci inzistira kod pukovnika JNA M. Mrkšića, zapovjednika Gardijske motorizirane brigade i Operativne grupe „Jug", na provedbi međunarodnoga sporazuma o evakuaciji ranjenika. Oko 17 sati u bolnicu su ušli pripadnici zloglasnih srpskih paravojnih jedinica. Neki od djelatnika bolnice odmah su izvedeni: Zlatko Jurčević zatočen je u srbijanskim logorima do 12. prosinca 1991., a Marko Mandić vodi se kao nestao. Povjerenika Vlade RH za Vukovar Marina Vidića – Bilog i ravnateljicu Medicinskoga centra Vukovar dr. Vesnu Bosanac JNA je uhitila i odvela u Negoslavce; vraćeni su sljedeće jutro u 6 sati. U bolnicu su primljena najmanje 3 ranjenika.
Tijekom noći vojnici JNA čuvali su bolnicu, koju nitko od osoblja nije smio napustiti. Dio osoblja okupio se u kuhinji i zapjevao narodnu pjesmu o Vukovaru – *Moj lijepi Vukovar*.

U bolnici se nalazilo oko 700 članova bolničkoga osoblja i pacijenata, od toga oko 420 bolesnika i ranjenika (više od 200 teških), te 45 članova obitelji zaposlenika i oko 3000 civila, pridošlih iz podruma i skloništa u okolici bolnice.

20. studenoga (srijeda):
Suprotno "Protokolu sporazuma o neutralizaciji i slobodnoj evakuaciji vukovarske bolnice", umjesto promatrača EZ-a i ekipa Međunarodnog Crvenog križa, u bolnicu su opet ušli pripadnici JNA pod zapovjedništvom majora Veselina Šljivančanina.
„Vidite da međunarodna komisija ne može obavljati svoj zadatak. Ne može se smatrati odgovornom za ono što se ovdje dogodi. Spriječen sam da uđem u bolnicu.“ (izjava Nicolasa Borsingera, predstavnika Međunarodnog Crvenog križa)
U 7,30 sati oficir JNA major V. Šljivančanin priopćio je bolničkom osoblju, skupljenom u predvorju pokraj izlaza iz bolnice, da su na snazi vojni zakoni, a da je dr. V. Bosanac smijenjena s dužnosti. Govorio je više od sat vremena. Bolničkom osoblju, kao i pacijentima, dane su 4 mogućnosti: da ostanu u bolnici pod vlašću JNA, da odu u Zagreb ili u Novi Sad ili u prihvatni centar u Šid. JNA je pokupila i odnijela svu bolničku dokumentaciju o pacijentima. Za to vrijeme pripadnici JNA kroz sporedni izlaz iz bolnice su izveli oko 400 muškaraca: ranjenike, djelatnike te članove njihovih obitelji i druge civile. Mnogi od izvedenih nikad se nisu vratili; najmanje 267 osoba ubijeno je na raznim stratištima, najviše na Ovčari, gdje je strijeljano 200 osoba, među kojima i 20 djelatnika bolnice.
Oko 10 sati do bolnice je došao predstavnik međunarodne zajednice Cyrus Vance. Tijekom prijepodneva u sanitetska vozila uneseni su teže ranjeni i bolesni, a u autobuse lakše ranjeni i bolesni, te osoblje bolnice i civili. Nepokretni pacijenti dobili su plastične vrećice sa svom liječničkom dokumentacijom, a pokretni su imali dokumente sa sobom. Konvoj je oko 16 sati krenuo do vojarne JNA, a potom je, nakon dugog čekanja, nastavio prema Negoslavcima, umjesto prema Nuštru kao što je bilo dogovoreno. Na čelu konvoja bilo je vozilo JNA, potom vozilo s predstavnicima Međunarodnog Crvenog križa, pa oklopni transporter JNA, pa vozila s ranjenicima, potom vozilo Prve pomoći i na kraju autobusi. U Negoslavcima, gdje se konvoj zaustavio, lokalno stanovništvo i četnici prijetili su ranjenicima i osoblju bolnice. Nakon velikih problema i maltretiranja, konvoj s ranjenicima je oko 21 sat stigao u vojarnu JNA u Sremskoj Mitrovici. Oko 120 teških ranjenika prenoćilo je u stacionaru vojarne, a medicinsko osoblje uglavnom je noć provelo u autobusu u dvorištu vojarne. Na putu do S. Mitrovice umrla je G. S. (32 godine) u petom mjesecu trudnoće, a u vojnom stacionaru sljedeće jutro umrla je K. O. (85 godina).
U vukovarskoj bolnici ostala su 54 ranjenika, koji su željeli otići u slobodni dio Hrvatske, a s njima i svećenik Smiljan Berišić, više medicinske sestre - časne Ana Zdravčević i Jela Tomašević te medicinske sestre iz Zagreba koje su bile na ispomoći u ratnoj bolnici Vukovar - instrumentarka Vesna Belinić i anestetičarka Zorica Ganić. U bolnici su ostali i ranjenici te neki liječnici i bolničko osoblje, koji su izrazili želju za ostankom. Neki od njih odmah su počeli svoje dotadašnje kolege nazivati ustašama, a neki su ubrzo viđeni u odorama JNA.
Iz bolnice je 20. studenoga izveden medicinski tehničar Ante Arić (bio je zatočen u srbijanskim logorima do 12. prosinca 1991.), te djelatnik logistike Zvonko Vulić (vodi se kao nestao). U Sremskoj Mitrovici JNA je zatočila: dr. Vesnu Bosanac, dr. Juraja Njavru i dr. Sadiku Biluš, a u logorima Stajičevo i Niš: dr. Ivana Dasovića, dr. Tomislava Đuranca, dr. Vladimira Emedija, dr. Hischama Mallu, dr. Vladislava Nadaša, dr. Dražena Karnaša i dr. Roberta Mataušeka (njegov brat dr. Rene Mataušek zarobljen je 19. studenoga i potom ubijen). U zatvoru su ostali nekoliko tjedana.

21. studenoga (četvrtak):
Konvoj je iz Mitrovice ujutro upućen u selo Dvorovi, 6 kilometara sjeverno od Bijeljine u Bosni i Hercegovini, gdje su oko 13,30 sati ranjenici prebačeni u vozila koje je uputio Glavni sanitetski stožer Ministarstva zdravstva RH. Pripadnici MUP-a SR BiH, rezervisti i pripadnici JNA (među njima i oficir s oznakom liječnika), te lokalni Srbi (ukupno njih dvjestotinjak) napali su hrvatski konvoj i pretukli 6 osoba te uništili 6 vozila i opremljena ambulantna kola iz njegova sastava. Ipak, vozila s ranjenicima su krenula i preko mosta na rijeci Savi ušla u Hrvatsku, što je značilo kraj toj humanitarnoj drami. Ranjenici koji su tijekom noći ostali u vukovarskoj bolnici hrvatskoj strani predani su u Brčkom u 19,30 sati, ali bez dvojice ranjenika koji su u međuvremenu umrli, tako da su toga dana u Hrvatsku ukupno evakuirana 174 ranjenika iz vukovarske bolnice, u pratnji medicinskog osoblja.

Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskoga rata

Priča o ljubavi

Vrijeme u kojem živimo toliko je nezahvalno da čovjek poželi da se nije ni rodio, ili bolje da se rodi u neko drugo vrijeme i drugi put, i t samo zato što u ovom vremenu nema dovoljno ljubavi za sve. Uzalud velike kuće, skupi automobili, zimovanje na visokim Tatrama, Garmisch-Partenkirchenima, uzalud skupi parfemi, brifinzi, sve je to izmaglica pravog života. Čovjek se opušta u narkotičnim prevarama, vješto izmišljenim tajnim životnim putovima i, kada jednom bude kasno, kada zatvorenih očiju pred vlastitim promašajima dočeka zrelu životnu dob, odjednom shvati da je prekasno za novi početak. Kraj je tu, možda već proviruje iza prvog ugla.

Nema načina da ukradete godine, ukradete sreću – ako ljubavi nema. Može vam se pričiniti sunce i radost, možete pomisliti da je vaš uspjeh potpun u ordenju, u sjenama velikih, ali gledao sam mnoge koji i praznih džepova uspravno hodaju ovim gradom. Njihova radost u neimanju mnogo je veća. Jer oni imaju grad. Imaju prijatelje. Imaju dušu. Nisu imali novac za Zagreb, Beč, Prag. Njihov je novac ostao u čašama ispijenim s prijateljima s kojima su poslije čekali svanuća na hrvatskim barikadama. Nekima je to čekanje bilo predugo pa smo ostali bez njih. Ali mi svi dobro znamo gdje su. Ako nam život omogući da naša ljubav ovlada nama, kao što je njihova ljubav nosila njih, jednom, na kraju puta, možda možemo očekivati da i mi umremo sretni.

Siniša Glavašević

Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata, Vukovar

UBIJENI I NESTALI DJELATNICI RATNE BOLNICE VUKOVAR

U napadima na grad i bolnicu te nakon srpske okupacije grada poginula su i ubijena 32 djelatnika ratne bolnice, od toga 20 na Ovčari, a 4 djelatnika vode se kao nestali nakon zarobljavanja.

Popis djelatnika ratne bolnice ubijenih na Ovčari:

Jozo Adžaga (1949.) – logistika (kuhar)
Ilija Asadžanin (1952.) – hitna služba (vozač)
Ivan Bainrauch (1956.) – logistika (voditelj tehničke službe)
Tomislav Bosanac (1941.) – logistika (destilacija vode)
Ivan Buovac (1966.) – hitna služba (vozač)
Dragan Gavrić (1956.) – logistika (održavanje vozila)
Zlatko Jarabek (1956.) – logistika (održavanje vozila)
Đuro Knežić (1937.) – logistika (tehnička služba, bolnički brijač)
Zlatko Krajinović (1969.) – hitna služba (vozač)
Tomislav Mihović (1952.) – RTG odjel (fotolaborant)
Tomislav Papp (1963.) – logistika (opskrba, energenti i skladište)
Tomo Pravdić (1934.) – logistika (tehnička služba)
Stjepan Šarik (1955.) – logistika (kotlovnica i agregati)
Đuro Šrenk (1943.) – logistika (tehnička služba, vodoinstalater)
Zvonko Varenica (1957.) – logistika (tehnička služba, bravar)
Goran Vidoš (1960.) – logistika (električar)
Mate Vlaho (1959.) – hitna služba (vozač)
Miroslav Vlaho (1967.) – hitna služba (vozač)
Josip Zeljko (1953.) – osiguranje bolnice
Mihajlo Zera (1955.) – hitna služba (vozač)

Djelatnici ratne bolnice ubijeni tijekom napada na grad i nakon okupacije grada:

Vlasta Aleksandar (1965.)– Odjel za fizikalnu medicinu (fizioterapeutkinja)
Dušica Jeremić (1954.) – računovodstvo (upravni pravnik)
Ljubica Kojić (1954.) – sklonište “Borovo-Commerce” (spremačica)
Nevenka Matić (1948.) – zajednička služba (službenik)
Zdenka Miličević (1961.) – kirurgija (medicinska sestra)
Ljubica Obradović (1952.) – RTG odjel (administrator)
Ivan Raguž (1938.) – logistika (kotlovničar)
Rudolf Terek (1943.) – stomatologija (viši stomatolog)
Marica Stanek (1952.) – ambulanta za školsku djecu (medicinska sestra)
Blanka Stefanjuk (1961.) – kirurgija (medicinska sestra)
Goran Krznarić (1965.) – logistika (portirnica)
Karlo Crk (1942.) – logistika (mesnica)

Djelatnici ratne bolnice koji su zarobljeni, a vode se kao nestali:

Ivan Baranjek (1939.) – postoperativna njega, stacionar "Borovo-Commerce" (bolničar); odveden iz "Borovo-Commercea" 19. XI. 1991.
Marko Mandić (1953.) – kirurgija (medicinski tehničar, hitni prijem ranjenika); odveden iz bolnice 19. XI. 1991.
Ivan Božak (1958.) – portirnica; odveden iz bolnice 20. XI. 1991.
Zvonko Vulić (1971.) – logistika (opskrba, energenti i skladište); odveden iz bolnice 20. XI. 1991.

Prilikom obavljanja dužnosti u Medicinskom centru Vukovar, tijekom napada na grad ranjeno je:

- četvero liječnika,
- šest medicinskih sestara,
- dvoje članova medicinskoga tima,
- jedan pomoćni djelatnik,
- dva vozača.

POPIS 190 osoba odvedenih iz vukovarske bolnice, čiji su posmrtni ostaci ekshumirani iz masovne grobnice na Ovčari i potom identificirani:

Nakon okupacije Vukovara i ulaska u vukovarsku bolnicu, JNA i srpske paravojne postrojbe 20. studenoga 1991. iz bolnice su odvele i pogubile najmanje 267 osoba: od toga broja, do 1. srpnja 2006. iz masovne grobnice na Ovčari ekshumirani su i potom identificirani posmrtni ostaci 190 osoba, 17 je ekshumirano i identificirano na drugim lokacijama, a 60 osoba se vode kao nestale. Podaci su preuzeti iz:

a) *Treće objedinjene izmijenjene optužnice Međunarodnoga suda protiv Mile Mrkšića, Miroslava Radića i Veselina Šljivančanina, od 15. studenoga 2004.*
b) *Popisa identificiranih posmrtnih ostataka ekshumiranih iz masovne grobnice na Ovčari*, Uprave za zatočene i nestale Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
c) Svjedočenja djelatnika ratne bolnice Vukovar.

Prezime	Ime	Rođ.
ADŽAGA	JOZO	1949.
AHMETOVIĆ	ISMET	1968.
ANDRIJANIĆ	VINKO	1953.
ARNOLD	KREŠIMIR	1958.
ASAĐANIN	ILIJA	1952.
BABIĆ	DRAŽEN	1966.
BAINRAUCH	IVAN	1956.
BAJNRAUH	TOMISLAV	1938.
BALAŠ	STJEPAN	1956.
BALOG	DRAGUTIN	1974.
BALOG	JOSIP	1928.
BALOG	ZVONKO	1958.
BALVANAC	ĐURO	1952.
BANOŽIĆ	BORIS	1967.
BARANJAJI	PERO	1968.
*BARBARIĆ	BRANKO	1967.
BARBIR	LOVRO	1935.
BARIĆ	ĐUKA	1950.
BARIŠIĆ	FRANJO	1946.
BARTA	ANĐELKO-IVAN	1967.
BATARELO	ŽELJKO	1955.
BAUMGÄRTNER	TOMISLAV	1973.
BEGČEVIĆ	MARKO	1968.
BEGOV	ŽELJKO	1958.
BINGULA	STJEPAN	1958.
BJELANOVIĆ	RINGO	1970.

BLAŽEVIĆ	ZLATKO	1964.
BOSAK	MARKO	1967.
BOSANAC	DRAGUTIN	1919.
BOSANAC	TOMISLAV	1941.
BRAČIĆ	ZVONIMIR	1970.
BUKVIĆ	ĐORĐE	1966.
BUOVAC	IVAN	1966.
CRNJAC	IVAN	1966.
ČUPIĆ	STANOJA	1953.
DALIĆ	TIHOMIR	1966.
DOLIŠNJI	IVICA	1960.
DRAGUN	JOSIP	1962.
DUVNJAK	STANKO	1959.
ĐUĐAR	SAŠA	1968.
ĐUKIĆ	VLADIMIR	1948.
EBNER	VINKO-ĐURO	1961.
FRIŠČIĆ	DRAGUTIN	1958.
FURUNDŽIJA	PETAR	1949.
GAJDA	ROBERT	1966.
GALIĆ	MILENKO	1965.
GALIĆ	VEDRAN	1973.
GARVANOVIĆ	BORISLAV	1954.
GAVRIĆ	DRAGAN	1956.
GLAVAŠEVIĆ	SINIŠA	1960.
GRAF	BRANISLAV	1954.
GRANIĆ	DRAGAN	1960.
GRUBER	ZORAN	1969.
GUDELJ	DRAGO	1940.
HEGEDUŠIĆ	MARIO	1972.
HERCEG	ŽELJKO	1962.
HERMAN	IVAN	1969.
HERMAN	STJEPAN	1955.
HLEVNJAK	NEDELJKO	1964.
HOLJEVAC	NIKICA	1955.
HORVAT	IVICA	1958.
ILEŠ	ZVONKO	1941.
IMBRIŠIĆ	IVICA	1958.
IVEZIĆ	ALEKSANDAR	1950.

JAJELO	MARKO	1957.
JAKUBOVSKI	MARTIN	1971.
JAMBOR	TOMO	1966.
JANIĆ	MIHAEL	1939.
JANTOL	BORIS	1959.
JARABEK	ZLATKO	1956.
JEZIDŽIĆ	IVICA	1957.
JOVAN	ZVONIMIR	1967.
JOVANOVIĆ	BRANKO	1955.
JOVANOVIĆ	OLIVER	1972.
JURELA	DAMIR	1969.
JURELA	ŽELJKO	1956.
JURENDIĆ	DRAGO	1966.
JURIŠIĆ	MARKO-JOSIP	1946.
JURIŠIĆ	PAVAO	1966.
JURIŠIĆ	ŽELJKO	1963.
KAČIĆ	IGOR	1975.
KAPUSTIĆ	JOSIP	1965.
KELAVA	KREŠIMIR	1953.
KNEŽIĆ	ĐURO	1937.
KOLAK	TOMISLAV	1962.
KOLAK	VLADIMIR	1966.
KOMORSKI	IVAN	1952.
KOSTOVIĆ	BORISLAV	1962.
KOVAČ	IVAN	1953.
KOVAČEVIĆ	ZORAN	1962.
KOŽUL	JOSIP	1968.
KRAJINOVIĆ	IVAN	1966.
KRAJINOVIĆ	ZLATKO	1969.
KRASIĆ	IVAN	1964.
KREZO	IVICA	1963.
KRISTIČEVIĆ	KAZIMIR	1959.
KRUNEŠ	BRANIMIR	1966.
LESIĆ	TOMISLAV	1950.
LET	MIHAJLO	1956.
LILI	DRAGUTIN	1951.
LOVRIĆ	JOKO	1968.
LUCIĆ	MARKO	1954.

LUKIĆ	MATO	1963.
LJUBAS	HRVOJE	1971.
MAGOČ	PREDRAG	1965.
MAJOR	ŽELJKO	1960.
MARIČIĆ	ZDENKO	1956.
MARKOBAŠIĆ	RUŽICA	1959.
MEĐEŠI	ANDRIJA	1936.
MEĐEŠI	ZORAN	1964.
**		
MIHOVIĆ	TOMISLAV	1952.
MIKULIĆ	ZDRAVKO	1961.
MIŠIĆ	IVAN	1968.
MLINARIĆ	MILE	1966.
MOKOŠ	ANDRIJA	1955.
MOLNAR	SAŠA	1965.
MUTVAR	ANTUN	1969.
NAĐ	DARKO	1965.
NAĐ	FRANJO	1935.
NEJAŠMIĆ	IVAN	1958.
OMEROVIĆ	MUFAD	1963.
OREŠKI	VLADISLAV	1967.
PAPP	TOMISLAV	1963.
PATARIĆ	ŽELJKO	1959.
PAVLIĆ	SLOBODAN	1965.
PAVLOVIĆ	ZLATKO	1963.
PERAK	MATO	1961.
PERKO	ALEKSANDAR	1967.
PERKOVIĆ	DAMIR	1965.
PERKOVIĆ	JOSIP	1963.
PETROVIĆ	STJEPAN	1949.
PINTER	NIKOLA ŽELJKO	1940.
PLAVŠIĆ	IVAN ZVONIMIR	1939.
PODHORSKI	JANJA	1931.
POLHERT	DAMIR	1962.
POLOVINA	BRANIMIR	1950.
POLJAK	VJEKOSLAV	1951.
POSAVEC	STANKO	1952.
PRAVDIĆ	TOMO	1934.

PUCAR	DMITAR	1949.
*RADAČIĆ	IVO	1955.
RAGUŽ	IVAN	1955.
RAŠIĆ	MILAN	1954.
RATKOVIĆ	KREŠIMIR	1968.
RIBIČIĆ	MARKO	1951.
RIMAC	SALVADOR	1970.
ROHAČEK	KARLO	1942.
ROHAČEK	ŽELJKO	1971.
SPUDIĆ	PAVAO	1965.
STANIĆ	MARKO	1958.
STANIĆ	ŽELJKO	1968.
STEFANKO	PETAR	1942.
STOJANOVIĆ	IVAN	1949.
STUBIČAR	LJUBOMIR	1954.
ŠARIK	STJEPAN	1955.
**		
ŠIMUNIĆ	PERO	1943.
ŠINDILJ	VJEKOSLAV	1971.
ŠRENK	ĐURO	1943.
ŠTEFULJ	DRAŽEN	1963.
TADIĆ	TADIJA	1959.
*TARLE	DUJO	1950.
TEREK	ANTUN	1940.
TIŠLJARIĆ	DARKO	1971.
TIVANOVAC	IVICA	1963.
TOMAŠIĆ	TIHOMIR	1963.
TORDINAC	ŽELJKO	1961.
TOT	TOMISLAV	1967.
TRALJIĆ	TIHOMIR	1967.
TURK	MIROSLAV	1950.
TURK	PETAR	1947.
TUSTONJIĆ	DANE	1959.
UŠAK	BRANKO	1958.
VAGENHOFER	MIRKO	1937.
VARENICA	ZVONKO	1957.
VARGA	VLADIMIR	1944.
VASIĆ	MIKAILO	1963.

VEBER	SINIŠA	1969.
VIDOŠ	GORAN	1960.
VIRGES	ANTON	1953.
VLAHO	MATE	1959.
VLAHO	MIROSLAV	1967.
VOLODER	ZLATAN	1960.
VUJEVIĆ	ZLATKO	1951.
VUKOJEVIĆ	SLAVEN	1970.
VUKOVIĆ	RUDOLF	1961.
VULIĆ	IVAN	1946.
ZELJKO	JOSIP	1953.
ZERA	MIHAJLO	1955.
*ŽERAVICA	DOMINIK	1959.
ŽUGEC	BORISLAV	1963.

* Posmrtni ostaci identificirani metodom analize DNA; obitelj nije potvrdila identifikaciju.
** Iz masovne grobnice na Ovčari ekshumirani su i identificirani i posmrtni ostaci Mihalec Josipa i Šimenić Damira, no oni se ne spominju u optužnici Međunarodnoga suda, među žrtvama odvedenima iz vukovarske bolnice.

POPIS osoba odvedenih iz vukovarske bolnice, čiji su posmrtni ostaci ekshumirani na raznim lokacijama i potom identificirani:

BARIČEVIĆ, ŽELJKO (1965.)
BRAJDIĆ, JOSIP (1950.)
FIRI, IVAN (1915.)
GOLAC, KRUNOSLAV (1959.)
HUSNJAK, NEDJELJKO (1969.)
JALŠOVEC, LJUBOMIR (1957.)
KIRALJ, DAMIR (1959.)
KITIĆ, GORAN (1966.)
KOŠIR, BOŽIDAR (1957.)
LENĐEL, TOMISLAV (1957.)
LENĐEL, ZLATKO (1949.)
MIKULIĆ, ZVONKO (1969.)
MILIĆ, SLAVKO (1955.)
ŠAJTOVIĆ, DAVOR (1961.)
ŠAJTOVIĆ, Martin (1928.)
ŠAŠKIN, SEAD (1960.)
VUKOVIĆ, VLADIMIR (1957.)
VUKOVIĆ, ZDRAVKO (1967.)

POPIS osoba koje je jugovojska odvela iz bolnice, a još uvijek nisu pronađeni i identificirani (podaci iz studenoga 2006.)**:**

U optužnici Međunarodnoga suda iz studenoga 2004., među osobama koje su odvedene iz bolnice, a čiji posmrtni ostaci još nisu identificirani, navedena su imena 59 osoba. Međutim, u međuvremenu su tri osobe identificirane (Horvat Ivica i Kruneš Branimir, te Šajtović Davor), jedna osoba je na popisu navedena kao identificirana, a zapravo nije (Horvat Viktor). Uz to, u optužnici nisu navedena imena još tri odvedene i nestale osobe (Tihomir Perković, Petar Spasić i Dragica Tuškan), što znači da još najmanje 59 osoba koje je jugovojska odvela iz bolnice nije pronađeno i identificirano:

ANIĆ-ANTIĆ, Jadranko (1959.)
BAKETA, Goran (1960.)
BATARELO, Josip (1947.)
BLAŠKOVIĆ, Miroslav (1959.)
BODROŽIĆ, Ante (1953.)
BOŽAK, Ivan (1958.)
BRADARIĆ, Josip (1949.)
BUŽIĆ, Zvonko (1955.)
ČALETA, Zvonimir (1953.)
ČOLAK, Ivica (1965.)
ČUPIĆ, Mladen (1967.)
DOŠEN, Ivan (1958.)
DOŠEN, Martin (1952.)
DOŠEN, Tadija (1950.)
FITUŠ, Karlo (1964.)
GAŠPAR, Zorislav (1971.)
GOJANI, Jozo (1966.)
GREJZA, Milan (1959.)
HEGEDUŠ, Tomislav (1953.)
HORVAT, Viktor (1949.)
IVAN, Zlatko (1955.)
JANJIĆ, Borislav (1956.)
JULARIĆ, Goran (1971.)
KIRALJ, Damir (1964.)
KOLOGRANIĆ, Duško (1950.)
KOSTENAC, Bono (1942.)
KOVAČ, Mladen (1958.)
KOVAČIĆ, Damir (1970.)
KRIŽAN, Drago (1957.)
LEROTIĆ, Zvonimir (1960.)
LONČAR, Tihomir (1955.)
LOVRIĆ, Jozo (1953.)
LUKENDA, Branko (1961.)
MAGDIĆ, Mile (1953.)
MAJIĆ, Robert (1971.)
MANDIĆ, Marko (1953.)
MARIJANOVIĆ, Martin (1959.)
MAŽAR, Ivan (1934.)

MERIĆ, Ohran (1956.)
MIKLETIĆ, Josip (1952.)
MILJAK, Zvonimir (1950.)
NICOLLIER, Jean Michael (1966.)
OREŠKI, Ivan (1950.)
PRPIĆ, Tomislav (1959.)
SAITI, Ćeman (1960.)
SAMARDŽIĆ, Damjan (1946.)
SAVANOVIĆ, Tihomir (1964.)
SENČIĆ, Ivan (1964.)
SOTINAC, Stipan (1939.)
TABAČEK, Antun (1958.)
TUŠKAN, Dražen (1966.)
VON BASINGER, Harllan (1971.)
VULIĆ, Vid (1941.)
VULIĆ, Zvonko (1971.)
ŽIVKOVIĆ, Damir (1970.)
ŽIVKOVIĆ, Goran (1969.)

Popis 44-ero djece za koju je 14. studenoga 1991. zatražena hitna evakuacija iz skloništa vukovarske bolnice (dakako, evakuacija je zatražena i za ostalu bolesnu, neuhranjenu i preplašenu djecu u civilnim skloništima i podrumima u gradu); popis je prim. dr. Ivan Fattorini, ravnatelj Zavoda za zaštitu majki i djece (Klaićeva 16, Zagreb) uputio Ministarstvu vanjskih poslova Francuske:

1. I. B., 3 mjeseca, nedonošče, bez roditelja
2. G. S., 4,5 mjeseca, nedonošče, bez roditelja
3. T. Š., 4,5 mjeseca, nedonošče, bez roditelja (rođena s 1100-1200 grama)
4. K. V., 11 dana, nedonošče, s majkom
5. E. Đ., 15 dana, nedonošče, s majkom
6. T. T., 2,5 mjeseca, s majkom
7. B. L., 1 mjesec, s majkom
8. I. B., 6 dana, nedonošče, s majkom
9. D. D., 1 mjesec, s majkom
10. B. B., 14,5 mjeseci, bez roditelja (dg: palatoschizis)
11. V. T., 19 mjeseci, s majkom
12. N. T., 2,5 godine, s majkom
13. G. M., 2,5 godine, s bratom
14. M. M., 6 godina, s njihovom majkom
15. I. I., 4 godine, s bratom
16. I. I. s njihovom majkom
17. M. S., 4 godine, s bratom
18. M. S., 8 godina (jedan roditelj)
19. I. K., 4 godine, s bratom
20. S. K., 8 godina (majka je medicinska sestra, ostala raditi u bolnici)
21. I. A., 6 godina, sa sestrom
22. M. A., 12 godina, s njihovom majkom
23. A. V., 6 godina, sa sestrom
24. D. V., 12 godina, s ocem; s njima je i baka (majka je medicinska sestra u bolnici)
25. D. J., 7 godina, s majkom
26. D. J., 7 godina, s majkom
27. M. V., 7 godina, s bratom
28. G. V., 8 godina, s majkom
29. A. J., 8 godina, s jednim roditeljem
30. I. G., 8 godina, s bratom
31. D. G., 13 godina, s majkom
32. S. Đ., 8 godina, sa sestrom
33. L. Đ., 11 godina, s majkom
34. N. H., 8 godina, s bratom
35. J. H., 10 godina, s majkom
36. M. S., 10 godina, s majkom
37. J. Z., 10 godina, s bratom
38. D. Z., 13 godina, s majkom
39. J. F., 12 godina, s majkom
40. M. B., 12 godina, s majkom
41. G. L., 13 godina, s bratom
42. G. L., 15 godina, s majkom

43. D. B., 15 godina, s majkom
44. A. V., 15 godina, s majkom

Dakako, djeca su različite nacionalnosti.

Vukovarske rodilje u bolnici tijekom napada na Vukovar 1991.

(podaci preuzeti iz tekstova gospodina novinara Duška Tadića):

- Anđa J.: 21. kolovoza 1991.
- Mira L.: 22. kolovoza
- Jasna B.: 25. kolovoza
- Đurđica O.: 25. kolovoza
- Suzana H.: 30. kolovoza
- Biljana K.: 2. rujna
- Anđa T.: 5. rujna
- Janja T. 10. rujna
- Elizabeta Z.: 15. rujna
- Suzana L.: 11. listopada
- Helena D.: 12. listopada
- Sanja Dž. Đ.: 29. listopada
- Marija V.: 2. studenoga
- Gabrijela B.: 8. studenoga
- Božica G.: 19. studenoga
- jedno nedonošče, teško samo 700 grama, umrlo je trećega dana nakon rođenja.

Dvije rodilje, Anka Š. i Nada S., imale su prijevremeni porod u lipnju 1991., a njihove bebe (Tanja i Gorana) ostale su u inkubatoru i u bolnici su dočekale okupaciju Vukovara. Nada S. preuzela je svoju bebu Goranu 19. studenoga 1991., a Anka Š. svoju je Tanju preuzela tek u Zagrebu, kad su stigli prognanici iz bolnice.

Priča o gradu*

Odustajem od svih traženja pravde, istine, odustajem od pokušaja da ideale podredim vlastitom životu, odustajem od svega što sam još jučer smatrao nužnim za nekakav dobar početak, ili dobar kraj. Vjerojatno bih odustao i od sebe sama, ali ne mogu. Jer, tko će ostati ako se svi odreknemo sebe i pobjegnemo u svoj strah? Kome ostaviti grad? Tko će mi ga čuvati dok mene ne bude, dok se budem tražio po smetlištima ljudskih duša, dok budem onako sam bez sebe glavinjao, ranjav i umoran, u vrućici, dok moje oči budu rasle pred osobnim porazom?

Tko će čuvati moj grad? Moje prijatelje? Tko će Vukovar iznijeti iz mraka? Nema leđa jačih od mojih i vaših. I zato ako vam nije teško, ako je u vama ostalo još mladenačkog šaputanja, pridružite se. Netko je dirao moje parkove, klupe na kojima su još urezana vaša imena, sjenu u kojoj ste istodobno i dali i primili prvi poljubac. Netko je jednostavno sve ukrao, jer kako objasniti da ni sjene nema. Nema izloga u kojem ste se divili vlastitim radostima, nema kina u kojem ste gledali najtužniji film. Vaša je prošlost jednostavno razorena i sada nemate ništa. Morate iznova graditi, prvo svoju prošlost, tražiti svoje korijene, zatim svoju sadašnjost, a ako vam ostane snage, uložite je u budućnost. I nemojte biti sami u budućnosti. A grad, za nj ne brinite, on je sve vrijeme bio u vama, samo skriven da ga krvnik ne nađe. Grad - to ste vi!

Siniša Glavašević

*(priča novinara Hrvatskoga radija Vukovar Siniše Glavaševića, koji je nakon okupacije Vukovara zarobljen u bolnici i ubijen na Ovčari, napisana je tijekom opsade i razaranja Vukovara)

Literatura:

Apeli dr. Vesne Bosanac (priredio i uredio Mladen Pavković), Koprivnica-Vukovar, 2002.
Barić Nikica, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990-1995.*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.
Bijela knjiga Vlade RH o suradnji s međunarodnim sudom za kazneno gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije, od godine 1991., Zagreb, 1999.
Borković Branko, izlaganje na okruglom stolu *Mediji i branitelji – međusobni odnos i dijalog*, održano 27. rujna 2007. u Zagrebu na Tribini grada Zagreba, u organizaciji Udruge zagrebačkih branitelja Vukovara.
Dedaković Mile, Mirković-Nađ Alenka, Runtić Davor, *Bitka za Vukovar*, Vinkovci, 1997.
Gdje su naši najmiliji?, Zagreb, kolovoz, 1996.
Glavašević Siniša, *Priče iz Vukovara*, Matica hrvatska, Zagreb, 2001.
Kadijević Veljko, *Moje viđenje raspada - vojska bez države*, Beograd, 1993.
Marijan Davor, *Bitka za Vukovar*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Zagreb-Slavonski Brod, 2004.
Fred Matić, *Ništa lažno*, Zagreb, 2005. (treće izdanje)
MJESTO SJEĆANJA – Vukovarska bolnica 1991. - katalog izložbe, Zagreb, 2006.
Mirković Alenka, *91,6 MHZ glasom protiv topova*, Zagreb, 1997.
Nazor Ante, *Počeci suvremene hrvatske države*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2007.
Radelić Zdenko, Marijan Davor, Barić Nikica, Bing Albert i Živić Dražen, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Školska knjiga, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006.
Sekulić Milisav, *Knin je pao u Beogradu*, NIDDA Verlag GmbH, Bad Vilbel, 2001.
Sučić Stjepan, "Raščlamba borbenih djelovanja na području bivše općine Vukovar, s težištem na gradu Vukovaru – pouke i iskustva", Diplomski rad u ZSŠ "Blago Zadro, *Velebit*, 18. studenoga 1999., 4-13.
Vukovarska bolnica 1991., grupa autora (gl. urednik Štefan Biro), Vukovar, 2007.

***

Najveći dio teksta preuzet je iz kataloga *Mjesto sjećanja – Vukovarska bolnica 1991.*, čiji Uvod je recenzirao dr.sc. Nikica Barić, a dio teksta o bitci za Vukovar savjetima i ispravcima nadopunio je brigadir HV-a Stjepan Sučić. Sugestijama je pomogla i Marija Alvir. U tekstu o bolnici korišteni su podaci iz izlaganja i radova dr. Vesne Bosanac, dr. Juraja Njavre, dr. Zorana Aleksijevića, dr. Borisa Kratofila, dr. Štefana Biroa, viših medicinskih sestara Binazije Kolesar i Agneze Aleksijević, sa simpozija održanoga u Vukovaru 17. studenoga 2005.

Popis žrtava ubijenih na Ovčari temelji se na *Popisu identificiranih posmrtnih ostataka ekshumiranih iz masovne grobnice na Ovčari*, Uprave za zatočene i nestale Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, te na podatcima koje su prikupili Neda Balog - Zajednica udruga udovica hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata**,** Ivan Pšenica - Udruga roditelja i obitelji zarobljenih i nasilno odvedenih hrvatskih branitelja "Vukovarske majke"**,** Danijel Rehak – Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora, i drugi.

Fotografije snimljene u vukovarskoj ratnoj bolnici 1991. Centar je dobio od dr. Borisa Kratofila, fotografije razrušene bolnice od hrvatskoga dragovoljca i branitelja, pripadnika HOS-a Damira Radnića, a fotografije s Trpinjske ceste od nedavno preminuloga hrvatskoga dragovoljca i branitelja, pukovnika HV-a Marka Babića. Svima zahvaljujem.

Fotografije pripremila i složila u tekst: mr.sc. Ana Holjevac Tuković.